

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь магістр

на тему:

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Виконала: студентка 2 курсу, 263 групи
спеціальності 053 «Психологія»

Освітня програма «Психологія»

Мельник Мар'яна Григорівна

Керівник:

канд. психол. наук, доцент Данилевич Л.А.

Рецензент:

д. пед. наук, професор Кравченко О.О.

Умань – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	8
1.1. Основні психологічні підходи вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу.....	8
1.2. Гендерні аспекти шлюбу: структура, установки, стереотипи, ролі.....	19
1.3. Соціально-психологічні аспекти психологічної готовності до шлюбу періоду молодості.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ (СТУДЕНТСТВА).....	52
2.1. Характеристика методів дослідження та вибірки досліджуваних.....	52
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.....	55
2.3. Програма підготовки молоді до шлюбу.....	67
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність. У сучасний період інтенсивного розвитку суспільства у молоді дуже гостро постає питання: «навіщо потрібна сім'я?». Ці явища призводять до зміни сімейних цінностей: уявлення про шлюб змінюється та відбувається зростання альтернативних форм шлюбно-сімейних відносин. Дедалі більше молодих людей не мають бажання одружуватися або взагалі не прагнуть вступати до сімейних стосунків. Досить частим явищем є вступ у шлюб через позапланову вагітність, частіше за все це відбувається в період коли молоді люди не готові ні психологічно ні фінансово. Саме через це суспільство має потребу у підготовці молодого покоління до шлюбу.

У світі зростає кількість людей, які вступають у сімейні відносини необдумано і передчасно. А тим часом, шлюб вимагає не лише прийняття на себе відповідальності, а й уміння спілкуватися з партнером. Тому проблема психологічної готовності до створення шлюбу є актуальною.

Значне коло зарубіжних та вітчизняних дослідників у різні періоди обрали темою вивчення проблему гендерних особливостей готовності до шлюбу: Ю. Альошина [4], К. Безверхня [6], Т. Дучимінська [51], К. Котлова [6], С. Глазунов [25], Л. Журавльова [36], Л. Магдисюк [51], М. Мушкевич [51], Е. Самотаєва [61], Р. Федоренко [75], О. Щотка [80] тощо.

Зміни, що спостерігаються сьогодні в сфері шлюбно-сімейних відносин молоді, є здебільшого наслідком трансформації способу життя сучасної молодіжної сім'ї, а також гендерних установок у сфері сімейного життя. З цього слід зробити висновок, що для осмислення шлюбно-сімейних відносин молоді необхідний гендерний підхід.

Сьогодні гендер виступає в якості одного з важливих компонентів розуміння і сприйняття соціальної реальності. Суб'єктами подібних відносин є чоловіки і жінки, які мають відмінності в соціальному статусі, рольових функціях, особливостях соціальної поведінки, зокрема, в сфері шлюбно-сімейних відносин.

Антощенко А. стверджує, що мова чоловіків пряма, різка і дещо грубувата, а мова жінок іноді наївна, м'яка і спокійна. Велику роль у процесі мовного спілкування відіграють гендерні особливості, які часто є основним критерієм комунікативної поведінки та визначають стереотипне уявлення про комунікативні ролі чоловіків і жінок у процесі мовленнєвого спілкування [3].

Відмінні гендерні уявлення молоді про офіційний шлюб виділяє Л. Котлова: для чоловіків термін «секс», а відтак і їх офіційний шлюб – це один із методів регулярного статевого життя, який є може бути основою відносин між чоловіком і дружиною; для жінок термін «любов», а відтак і їх офіційний шлюб розуміння того, що щось завжди підтримується почуттями, емоціями, досвідом [6].

Науковиця Сергієні О. В. вважає, що гендер є одним із вимірів соціальної організації, який визначає наше ставлення до оточення та самоуявлення. Це однаково важливо що гендер означає ієрархію, яка поділяє чоловіків і жінок на різні категорії влади, багатства та інших ресурсів. Тому психологи говорять про гендер як про розшарування, або нерівний розподіл матеріальних благ, влади та привілеїв між чоловіками та жінками [62].

Виходячи зі сказаного, логічно припустити, що необхідність вивчення впливу гендерних аспектів на шлюбно-сімейні відносини молоді є доцільною для психологічного дискурсу, а також для пошуку можливих рішень, актуальних для вирішення кола проблем, пов'язаних з переосмисленням ролі і функції сім'ї в умовах сучасного суспільства.

На основі вище зазначеної проблеми було визначено тему кваліфікаційної роботи: «Гендерні особливості психологічної готовності до шлюбу сучасної молоді».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити гендерні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді та розробити програму соціально-психологічної підготовки молоді до створення сім'ї.

Об'єкт дослідження: психологічна готовності до шлюбу сучасної молоді

Предмет дослідження: гендерні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей шлюбу сучасної молоді.

2. Уточнити сутність психологічної готовності до шлюбу: структура, установки, стереотипи, ролі та соціально-психологічні аспекти психологічної готовності до шлюбу періоду молодості.

3. Емпірично дослідити психологічну готовність до шлюбу сучасної молоді.

4. Розробити програму формування готовності до шлюбу сучасної молоді (студенства).

Методи дослідження. Були використані теоретичні методи, а саме, аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури. Гендерні особливості психологічної готовності до шлюбу було досліджено за допомогою наступних емпіричних методів:

- тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І.Ф. Юнда) [71];
- методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О. Волкової) [48];
- мотиваційний аспект вступу у шлюб було досліджено за допомогою методики «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.) [50];
- авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді» [Додаток А].

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини факультету соціальної та психологічної освіти. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти - 40 осіб віком від 17 до 30 років.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у конкретизації розуміння психологічної готовності до сімейного життя

сучасної молоді та виявленні соціально–психологічних особливості психологічної готовності до шлюбу; досліджено відмінності у психологічній готовності до шлюбу у дівчат і юнаків, які перебувають у шлюбі і не в шлюбі; розкрито взаємозв'язки між моральною готовністю до шлюбу, установками та рольовими очікуваннями та домаганнями.

Практичне значення роботи полягає у тому, що:

- розроблено авторську анкету «Шлюб очима сучасної молоді» для вивчення уявлень юнаків та дівчат про сім'ю та шлюб, шлюбно-сімейні стосунки, визначення ступеня готовності до майбутнього сімейного життя.

- розроблено програму «Підготовка молоді до шлюбу», яка може бути використана у вигляді додаткового курсу для студентів спеціальності «Психологія» та «Соціальна робота» під час навчання у закладі вищої освіти.

Апробація результатів. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології, пройшли апробацію та опубліковані у збірнику тез матеріалів п'ятих Всеукраїнських читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів» (Умань, 22 квітня 2022 р.) та у збірнику наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації:

1. Мельник М.Г. Гендерні стереотипи щодо шлюбу сучасної молоді, *Психологічні ресурси особистості у кризових ситуаціях* : зб. матеріалів п'ятих Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів» (22 квітня 2022 р.). Умань, 2022. С.126-129.

2. Мельник М. Психологічна готовність до шлюбу сучасної молоді в рамках гендерного підходу. Зб-к наук-х праць магістрів факультету соціальної та психологічної освіти /Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [голов. ред. Кравченко О.О. ; редкол. Сафін О.Д., Коляда Н.М., Коберник О.М.[та ін.]. Умань : Візаві, 2022. С.83-93.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (82 найменування), додатків. Повний текст роботи 97 сторінок, з них основного тексту – 79 сторінок

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1. Основні психологічні підходи вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу

Шлюб є основною передумовою функціонування суспільства, первинним центром відтворення населення та формування людського капіталу. Дослідження гендерних особливостей готовності до шлюбу сучасної молоді України та процесів її формування дає змогу дійти висновку, що в цілому існують традиції сімейного способу життя населення, без яких існування суспільства в його сучасному сенсі неможливе. Проте наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., в умовах соціально-економічної та постіндустріальної трансформації українського суспільства, тенденцій розвитку – шлюб та сім'я сповнені суперечностями. Відбуваються значні зміни особливостей готовності до шлюбу сучасної молоді, шлюбних процесів і структур, що безпосередньо впливає на динаміку народжуваності. Їх причина – радикальні зміни у шлюбно-репродуктивній поведінці населення розвинених країн, для яких характерний постіндустріальний етап розвитку цивілізації:

- зниження шлюбності;
- підвищення шлюбного віку;
- поширення різноманітних форм шлюбного партнерства;
- нестабільність шлюбних стосунків;
- збільшення розлучень;
- поширеність позашлюбних народжень та неповних сімей тощо.

Проте в суспільстві сучасної України в умовах демографічної кризи ці демографічні трансформації породжують низку складних соціально-демографічних проблем. Вплив національних традицій, наслідки соціально-

економічної та демографічної кризи опосередковують і трансформують вираження загальноєвропейських моделей демографічного розвитку в Україні [79].

Для уточнення поняття «Шлюб» звернемося до законодавства України. Згідно з Сімейним кодексом України поняття шлюб – трактується як інститут, який регулює відносини між чоловіком і жінкою. Саме шлюб вважається єдино прийнятною, схваленою суспільством і встановленою законом формою в людському суспільстві [63].

Правове регулювання сімейних відносин є основним завданням Сімейного кодексу України, який визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя, підстави для їх виникнення, зміст особистих майнових стосунків, права та обов'язки батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів [63].

Шлюбні відносини регулюються законодавством України з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, утвердження почуття обов'язку щодо батьків, дітей та інших членів сім'ї, побудови сімейних відносин на основу паритетності, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги та підтримки, забезпечити кожній дитині сімейне виховання, можливість духовного та фізичного розвитку.

Сімейний кодекс України (далі – Кодекс), який набрав чинності 1 січня 2004 року, вперше законодавчо закріплює поняття шлюбу. У ньому стисло сформульовано основні ознаки шлюбу (ст. 21) [63].

Шлюб – це сімейний союз. Слово «сім'я» говорить про те, що шлюб створює сім'ю, але не спрямований на її створення. Подружжям можуть бути лише жінка та чоловік, тобто особи різної статі. Неодмінною, або, як її ще називають, конститутивною ознакою шлюбу є його реєстрація в органах державної влади для реєстрації актів цивільного стану. Без такої реєстрації шлюб як правова категорія не існує. Так званий «цивільний шлюб» – категорія домогосподарства, яка відображає наявність лише однієї ознаки шлюбу – сімейного союзу жінки та чоловіка. [63].

Усвідомлення особливостей гендерних відмінностей має довгу історію. Класифікуючи ідеї античності, які впливають на розуміння гендерних відмінностей, слід виділити світоглядні позиції давніх психологів-мислителів:

Відповідно до положень римського права жінки не могли бути рівними з чоловіками. У цей період вони були під постійною опікою над чоловіка або батька і були істотно обмежені в правовому виборі.

Під час правління Юстиніана обмеження були значно послаблені у правах та дієздатності жінки. Однак, з його схвалення, у дигестах записано: «Згідно з багатьма положеннями нашого законодавства, жінки перебувають у гіршому становищі, ніж чоловіки» [44].

У період рабовласницької держави жінки ніколи не займали рівноправного становища в суспільстві. Жінка завжди залежала від батька, чоловіка, брата, опікуна та інших чоловіків. Ми не говоримо про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність. Римлянами цей факт не приховувався.

Мислителі, ототожнювали чоловіка з особою, а жінку визначали як тілесний додаток. Ці погляди служили виправданням патріархального панування чоловіків у Росії цілком у всіх сферах суспільного життя.

Мислителі, визнавали існування відмінностей, але не вважали їх перешкодою на шляху до утвердження рівності статей. Розбіжності були визнані на принципах рівностей були встановлені на біологічному рівні та на соціальному рівні. Такий підхід запровадив відомий давньогрецький філософ Платон [44].

У грецькій філософії міцно закріпився зв'язок чоловічого з раціональним, жіночого з емоційним. Саме Платон запропонував концепцію душі і тіла, раціональності та емоційності, яка стала домінуючою в західній філософії. Однак слід зазначити, що Платон і Піфагор у своїх соціально-політичних працях виступали як егалітаристи по відношенню до жінок, дослідників і вважаються першими феміністами в історії. У суспільстві,

заснованому Піфагором, чоловіків і жінок приймали однаково; власність була спільною, а спосіб життя був для всіх однаковий.

Видатний римський оратор, філософ і державний діяч Цицерон, міркуючи про те, яким має бути найкращий державний устрій, вважав, що Платон припустився помилки насамперед у тому, що «навіть зберіг доступ жінок до двору, дозволив їм військову службу, муніципалітет і імперію». Цицерон заявляє: «Яким нещасливим буде місто, як привласнять його жінки» [44].

Повністю протилежними були погляди Аристотеля на участь жінки в суспільній сфері та в процесі державотворення. Він вважав жінку неповноцінною істотою, «вони безсилі люди, тому що їм бракує принципу «душі»», який філософ визначає як раціональність. Жінка є жінкою через те, що їй не вистачає певних якостей, наголошував Аристотель. Він вважав жіночі якості як клеймо природної недосконалості.

Свої особливості щодо ролі та статусу жінки мало й римське право, яке регулювало шлюбні відносини. Римський законний шлюб поділявся на два види – шлюб з чоловічою владою (*cum manu*) і шлюб без чоловічої влади (*sine manu*). За першим типом жінка повністю залежала від чоловіка або господаря будинку, якщо сам чоловік перебував під наглядом батька. Вона мала статус дочки батьків чоловіка і була повністю позбавлена зв'язків з батьками, братами, сестрами та іншими родичами. У цьому шлюбі влада чоловіка була практично необмеженою. Але згодом дозволили уклавши шлюб, згідно з яким дружина не перебувала під повною владою чоловіка.

Чоловіча влада через певний час слабшає, що пов'язано з розвитком індивідуалізації приватної власності. У шлюбі дружина набуває певних прав на сімейну власність і певну особиста незалежність від чоловіка. В результаті шлюб *cum manu* замінюється новим – без чоловічої влади [44].

Отже, в часи античної філософії були закладені основи диференціації раціонального і природного, маскулінного і фемінного як базових

культурних символів, а у філософії середньовіччя ці ідеї знайшли свою підтримку.

У результаті скасування кріпосного права та реформування, хоч і обмеженого, політичного устрою відбулися помітні зміни в політичній свідомості населення. Це в свою чергу сприяло поширенню ідеї рівності чоловіка і жінки. Скасування кріпосного права викликало надії в демократично налаштованих громадських колах щодо подальших кроків у звільненні людської особистості, в тому числі жінки. З іншого боку, незалежна держава не могла виникнути в патріархальній державі, адже особистість практично не мала простору для своєї духовної автономії. Отже, соціокультурні стереотипи сприйняття жінки в соціальному контексті, набір соціальних ролей, приписуваних їй чоловіками для української ментальності загалом зводяться до біологічного принципу. Водночас, за певних спільних рис, українська ментальність характеризується значно більшою толерантністю та повагою до суспільної (зокрема) політичної діяльності жінок.

Проблеми сім'ї та шлюбу являють собою незмінно цікаву область психологічних досліджень. Багато дослідників психологічної галузі відзначають, що інститут сім'ї сьогодні переживає не найкращі часи, що робить дослідження, зокрема шлюбних відносин, ще більш актуальним [42; 49; 61].

У сучасному світі питання рівноправності чоловіків і жінок у шлюбі все більше постає як основа для побудови стабільного громадянського суспільства. Не випадково на початку XXI ст. у міжнародній та вітчизняній науці характеризується підвищеним інтересом до поняття «гендер» та активізацією гендерних досліджень. Метою сучасних гендерних досліджень є розгляд і порівняння моделей гендерних відносин, які трансформуються в контексті глобальних змін.

О. В. Сергієні вважає, що гендер є одним із вимірів соціальної організації, який визначає наше ставлення до навколишнього середовища та

самооцінку. Не менш важливо те, що гендер включає ієрархію, яка поділяє чоловіків і жінок на різні категорії щодо влади, багатства та інших ресурсів. Тому психологи говорять про гендер як про стратифікацію, або нерівний розподіл матеріальних благ, влади та привілеїв між чоловіками та жінками [62].

Важливою характеристикою шлюбності є середній вік взяття шлюбу. Як і в інших країнах Європи, в Україні підвищуються вікові показники укладання шлюбу: середній вік вступу до шлюбу чоловіків за 1989–2007 рр. підвищився з 26,8 до 29,6 років (до першого шлюбу – з 23,9 до 26,0); жінок відповідно з 25,3 до 26,8 (до першого шлюбу – з 21,9 до 23,5).

Середній вік укладання першого шлюбу в Україні є нижчим, ніж у більшості країн Європи. Наприклад, середній вік наречених при укладанні перших шлюбів у Болгарії, Литві, Латвії, Румунії, Чехії, Угорщині дорівнює 24–25 рокам, Бельгії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії – понад 27 років (в Україні – 23,5 року).

Аналізуючи психологічні підходи щодо гендерних особливостей готовності до шлюбу сучасної молоді, зазначаємо, що традиційне уявлення про сім'ю як патріархально орієнтовану спільноту перестає відповідати сучасній соціальній реальності та очікуванням, що є основою статусно-рольових і гендерних протиріч у сучасному житті. Новітні дослідження та напрями наукових досліджень у психології щодо гендерної диференціації торкаються індивідуального та міжособистісного рівня особистості. На індивідуальному рівні досліджуються гендерні відмінності в особистісних характеристиках. На міжособистісному рівні досліджуються психологічні закономірності та механізми створення, трансформації та прояву різноманітних форм гендеру (гендерної ідентичності) у міжособистісній та соціальній взаємодії [66; 72].

Шлюбно-сімейні стосунки та сімейні традиції є відносно складною і самобутньою сферою життя, інтерес суспільства до якої завжди був стабільним і масовим. Це пояснюється тією великою роллю, яку відіграє сім'я

в суспільному житті, в особистому щасті кожної людини. Дослідження свідчать про те, що проблеми шлюбу і сім'ї, збереження сімейних традицій сьогодні мають першочергове значення у вдосконаленні суспільства. Вирішити їх можна лише на основі економічного та духовного відновлення країни.

З давніх-давен традиційно покладені на жінку види діяльності були зведені до біологічної основи, тобто пов'язані з народженням дітей, їх вихованням та харчуванням чоловіка: забезпечення його первинних (фізіологічних) потреб – від статевих до побутових – харчування, догляд тощо.

Розуміння маскулінності та фемінінності все ще базується на суб'єктивних уявленнях, які змінюються відповідно до рівня соціокультурних змін. Моделі маскулінності та фемінінності символічно виражають різницю та сумачію гендерних ролей – символ взаємозалежності чоловіка та жінки, що проявляється переважно в рамках функціонування шлюбу як первинної ланки сімейної системи [39, с. 47].

Розглянемо сферу гендерних особливостей готовності до шлюбу сучасної молоді. Гендерну ідентифікацію розглядають як суб'єктивну та психологічну реальність у контексті цілісного процесу свідомості та самосвідомості, ціннісно-сміслового самовизначення, когнітивного дозрівання особистості, засвоєння когнітивних схем.

Серед ознак, що визначають стабільність молодих сімей, Москвичева І.Л. характеризує готовність молоді до шлюбу. Це система суспільних та індивідуальних відносин, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, до цінностей шлюбу. Готовність до шлюбу – це цілісна категорія, яка включає багато аспектів [56, с. 39]

Існує безліч вітчизняних та сучасних підходів до вивчення гендерних особливостей готовності до шлюбу сучасної молоді. Психодинамічний підхід З. Фрейда вважається найглибшою і повною мотивацією вибору подружжя. Він був одним із перших учених, хто спробував визначити, що змушує людей

вибирати собі партнерів. Він вважав, що кохання найчастіше виникає в результаті перенесення, тобто чоловік обирається за образом батька протилежної статі [34].

Сучасна науковиця Л. Котлова виділяє різні гендерні уявлення молоді про офіційний шлюб: для чоловіків поняття «стать», а відтак і їхній офіційний шлюб, є одним із способів регулярного статевого життя, який може бути основою стосунків між чоловіком і дружиною; для жінок поняття «кохання», а відтак і офіційний шлюб, означає розуміння того, що щось завжди підкріплюється почуттями, емоціями та переживаннями [6].

Гендер – одна з основних характеристик людини, яка визначає психологічний і соціальний розвиток особистості [69]. Гендерна ідентичність – це аспект самосвідомості, який описує досвід самої людини як представника певної статі. Гендерна ідентичність є однією із основних характеристик особистості, сформовані в результаті діяльності психолога інтерналізація чоловічих чи жіночих характеристик, у процесі взаємодії «Я» з іншими, під час соціалізації [69].

Інші дослідження в рамках психодинамічної моделі запропонували менш прямі інтерпретації перенесення: індивід обирає партнера, з яким створює модель батьківської сім'ї (наприклад: патріархальну); намагається встановити стосунки, подібні до тих, що були між його батьками.

Найвпливовішим у сучасній вітчизняній науці продовжує залишатися підхід А. І. Антонова та його школи. Його школа дотримується функціоналістичного підходу в дослідженнях. Домінує аналіз шлюбу та сім'ї як інститутів виробництва та відтворення суспільства. В цьому підході шлюб не відокремлюється від інших відносин у сім'ї, таких як батьківство та спорідненість, сім'я, що не заснована на офіційному шлюбі, декларується не як сім'я, а як роздроблена сімейна група [6].

Інший, також впливовий підхід вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу розроблено С. І. Голодом. Він інтерпретує та оцінює соціальні зміни, яким піддається шлюб та сім'я в сучасному суспільстві з

точки зору парадигми еволюціонізму. Якщо для функціоналістів головним об'єктом є сім'я в єдності трьох її відносин (шлюб, батьківство, спорідненість), то тут шлюб – стосунки між чоловіком і жінкою [50].

У цій концепції роль процесу соціальної емансипації жінок та жіночого руху в трансформації сім'ї та шлюбу також отримує свою оцінку. Зміна у двадцятому столітті становища жінок, їх економічного та культурного статусу, боротьба за рівноправність розцінюються як історичні причини виникнення подружньої сім'ї. Як зазначав С. І. Голод: «поєднання двох емансипаторських рухів (звільнення дітей від батьків та жінок від чоловіків) сприяло виникненню постсучасного типу сім'ї».

В останні роки все більш серйозну методологічну альтернативу та функціоналізму, і еволюціонізму, поступово створив гендерний психологічний підхід до шлюбу у психології. У той же час, незважаючи на успіхи гендерних досліджень в інших галузях проблема шлюбу не стала провідною, або, принаймні, такою, якій приділяється достатня увага. Сімейна проблематика виявилася більш затребуваною, ніж проблематика шлюбу. Представники гендерного підходу акцентують свою увагу на гендерній сутності сім'ї та шлюбу. Теоретичні конструкти, що застосовуються для концептуалізації сімейно-шлюбної сфери – «гендерний інститут», «гендерна система», «гендерний порядок», «гендерний уклад», «гендерний контракт», «гендерна ідентичність» [69]. Сім'я та шлюб у роботах цих авторів розглядаються як частина патріархального суспільства гендерної системи, які відтворюють традиційну гендерну ідентичність та гендерні практики [52].

Суспільство поділено на публічну (виробництво, політика) та приватну (відтворення, сім'я, діти) сфери, перша з них закріплена за чоловіками, друга – за жінками. Діяльність жінок на відтворювальній сфері недооцінюється суспільством. «Виробництво речей (інформації, технології, зброї) має пріоритет над системою відтворення людини» [15, с. 345], що спричиняє негативні наслідки для статусу та можливостей жінок.

Однією з особливостей сучасної сім'ї є визнання рівних прав на сексуальне життя та сексуальні насолоди за обома партнерами. Сексуальна революція, що почалася у ряді західних країн у 1960-х рр., призвела до зміни сексуальних установок та сексуальної поведінки чоловіків та жінок.

Рівність проявляється і у виборі особистості – це право мають чоловік і жінка. Як засвідчили дослідження, під час вибору чоловіка певну роль грає рівень сексуальної привабливості. Чоловіки та жінки зазвичай використовують дві поширені моделі вибору пари:

1) модель, коли схожі за рівнем привабливості партнери притягують один одного (красиві вибирають красивих, а некрасиві – некрасивих);

2) модель додатковості за гендерно-типовими особистісними якостями та поведінкою: наприклад, високофемінна жінка приваблює маскулінного чоловіка.

Існують й інші дані – про те, що всі прагнуть обрати найбільш привабливого партнера. Особи, фізично привабливі, оцінюються як гендерно-типові, ніж непривабливі, тобто вродлива жінка сприймається як фемінінна, а вродливий чоловік – як маскуліний. Лідери оцінюються як фізично більше привабливіші, ніж послідовники, причому ця закономірність вірна і щодо чоловіків, і щодо жінок.

Відмінності між жінками та чоловіками виявляються:

1) у використанні інструментального чи експресивного лідерського стилю;

2) у ступені грубої фізичної взаємодії;

3) у різній сенситивності до проявів емоцій;

4) у прояві або взаємності, або владної асертивності при пред'явленні вимог;

5) у конфронтації та дисципліні;

6) у навчанні та інформуванні.

Наступний фактор, який виділяє гендерні особливості в шлюбі, – це відповідність поведінки чоловіків і жінок гендерним стереотипам (типова чи нетипова поведінка) [38].

За розподілом лідерства виділяють 3 типи таких сімей:

- 1) традиційна (чоловік-лідер, дружина-послідовник – патріархальний стиль);
- 2) нетрадиційна (дружина-лідер, чоловік-послідовник – матріархальний стиль);
- 3) егалітарна (обидва – лідери).

Очевидно, у традиційній та нетрадиційній сім'ях обидва стилі лідерства належать одному чоловікові. Загалом можна констатувати стійкість стереотипів, яка особливо проявляється у лабораторних психологічних дослідженнях, та несхвалення жіночого лідерства в сім'ї (навіть з боку професійних психологів), незважаючи на те, що воно все частіше стає реальністю.

Встановлено, що психологічний добробут чоловіка суттєво залежить від того, чи працює його дружина чи ні. У низці психологічних досліджень українських науковців було встановлено невеликий, але негативний ефект впливу чинника роботи жінок на психологічне самопочуття та добробут їхніх чоловіків. Для цих чоловіків були характерні:

- значні труднощі, пов'язані з роботою;
- вищий рівень депресії;
- нижча самооцінка;
- відчуття нестабільності шлюбу;
- менша задоволеність шлюбом;
- менша задоволеність життям у цілому, ніж у чоловіків домогосподарок [46].

Захоплюючись кар'єрою, жінки можуть витратити менше часу на експресивну взаємодію зі своїми чоловіками, а зменшення емоційної підтримки може негативно впливати на психологічний добробут чоловіків.

Крім цього, висловлюється припущення про те, що деякі жінки можуть спеціально обирати роботу поза домом, компенсуючи свою незадоволеність шлюбом або чоловіком, які зазнають фрустрацію з приводу власної роботи. Але факти говорять і про те, що жінки-домогосподарки менш психологічно благополучні, ніж жінки, які працюють. При цьому очевидно, що для гармонійних сімейних відносин потрібен взаємний психологічний добробут подружжя. У цій ситуації великого значення набуває справедливий розподіл сімейних ролей.

У сучасному суспільстві України лише повна сім'я вважається сім'єю, де є лише двоє батьків, офіційно зареєстрований різностатевий шлюб, в якому є діти і який визнається соціально прийнятним і соціально бажаним для суспільства.

Отже, до основних психологічних підходів вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу відносять функціоналістичний підхід в дослідженнях. Домінує аналіз шлюбу та сім'ї як інститутів виробництва та відтворення суспільства. В цьому підході шлюб не відокремлюється від інших відносин у сім'ї, таких як батьківство та спорідненість, сім'я, що не заснована на офіційному шлюбі, декларується не як сім'я, а як роздроблена сімейна група. Підхід еволюціонізму, в якому присутнє поєднання двох емансипаторських рухів сприяв виникненню постсучасного типу сім'ї. Представники гендерного підходу акцентують свою увагу на гендерній сутності шлюбу та сім'ї. Шлюб розглядається як частина патріархатного суспільства гендерної системи, які відтворюють традиційну гендерну ідентичність та гендерні практики.

1.2. Гендерні аспекти шлюбу: структура, установки, стереотипи, ролі

Сучасні психологічні гендерні дослідження зосереджені на таких сферах життя особистості, як: професійна діяльність і кар'єра, сімейні та міжстатеві стосунки, гендерні стереотипи та подолання дискримінації.

Відбувається пошук глибокого розуміння того, як гендер взаємодіє з іншими поняттями, як гендерні відносини відтворюються та трансформуються в історичній ретроспективі в різних регіонах світу. Таким чином, вивчення гендерних аспектів поступово стає невід'ємною частиною більшості наук, особливо це стосується психології та соціальної роботи.

Розглянемо існуючу структуру шлюбу як важливої складової суспільства, яка протягом історичного періоду зазнавала змін, що були зумовлені рядом причин. В ХХ ст., поряд з процесами еміграції та значним індустріальним підйомом, важливими подіями були дві світові війни, що стали своєрідними межами в історичному розвитку сім'ї.

Під сімейною структурою розуміється сукупність: сімейних, духовних, моральних, правових, владних та інших відносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї.

Структура шлюбу – це сукупність відносин між членами сім'ї, яка включає родинні стосунки, морально-духовні стосунки. Вона найчастіше визначається як:

- проста (чоловік, мати і дитина);
- нуклеарна (батьки і неповнолітні діти);
- розширена (сім'я та інші родичі, які проживають разом –бабусі, дідусі, онуки, тітки, дядьки, двоюрідні брати, брати і сестри тощо).

Залежно від форми шлюбу структура сім'ї може бути моногамною або полігамною. Моногамна – заснована на шлюбі одного чоловіка та однієї жінки. Кількість дітей в даному випадку не має значення. Полігамія, має певні різновиди:

- 1) полігінія або багатоженство – шлюб одного чоловіка та кількох жінок;
- 2) поліандрія – шлюб однієї жінки та кількох чоловіків;
- 3) груповий шлюб –шлюб кількох чоловіків та кількох жінок.

Усі форми шлюбу визначаються різними історичними, релігійними та навіть географічними обставинами. Наприклад, полігінія породжується

необхідністю відновлення популяції після загибелі великої кількості чоловіків у війнах, що згодом може стати моральною та соціальною нормою в релігійних системах, особливо в ісламі. Поліандрія зустрічається в гірських районах Індії та Тибету, де землі для обробітку мало, і вважається досить зручним одружити всіх братів на одній жінці, щоб навіть невеликий шматочок землі не ділився між ними як успадкування.

Груповий шлюб може мати форму так званої «шведської сім'ї» (коли дві-три подружні пари живуть разом) або є шлюбною нормою в деяких релігійних громадах (коли віруючі вважають себе не лише братами та сестрами, а й чоловіками та дружинами).

Також відокремлюють авторитарну та демократичну структуру сім'ї в шлюбних відносинах.

1) Авторитарна структура сім'ї. Характер цих відносин визначає тип сім'ї, її ієрархію. Суворе підпорядкування дітей батькам, чоловіка дружині і навпаки характеризує авторитарну структуру сім'ї.

2) Демократична структура сім'ї. Розподіл ролей відповідно до особистих якостей і здібностей подружжя, добровільний розподіл обов'язків у господарстві, однакові права та обов'язки у вихованні дітей, спільне вирішення сімейних проблем характеризує демократичну (егалітарну) структуру сім'ї.

Рольові очікування та ролі, які виконує кожен член сім'ї, займають особливе місце в структурі шлюбу. Система взаємодій і відносин членів сім'ї відповідно до рольових регламентів характеризується рольовою структурою. На її формування впливають цінності, традиції та звичаї, що склалися в суспільстві, регіоні загалом і в сім'ї зокрема, найближче соціальне оточення та особистий досвід членів конкретної сім'ї, правові норми, традиції, що регулюють права, або обов'язки кожного з них.

За типом влади та авторитету структури шлюбу бувають:

– патріархальні (де переважає влада чоловіка і батька);

– матріархальні (де переважає авторитет жінки та матері, а родовід ведеться по материнській лінії);

– егалітарні (де вплив і влада розподілені між чоловіками і жінками майже порівну).

Ендогамна чи екзогамна структура визначається партнерством у шлюбі. Ендогамна сім'я – це сім'я, в якій чоловік і дружина належать до однієї соціальної групи, касті або сімейного клану. Єдиним правилом ендогамії є заборона змішування крові, тобто кровозмішення, що виключає шлюби або статеві стосунки між близькими кровними родичами (батьками та дітьми, братами та сестрами тощо). Екзогамна сім'я заснована на шлюбі партнерів, які належать до різних соціальних верств, релігійних конфесій, рас тощо.

За місцем проживання серед молодих сімей психологи та соціологи виділяють патрилокальні (якщо молоді живуть з батьками-чоловіками), матрилокальні (коли молоді живуть з батьками-жінками) і неолокальні (коли молодята живуть окремо від батьків) сім'ї. В Україні більшість молодих сімей проживає з батьками. У західних країнах проживанні молоді окремо від батьків є нормою [49].

Шлюб ніби мікромодель суспільства. На мікрорівні вона виступає як соціальна група, на макрорівні – як соціальний інститут. Інститут сім'ї не є постійним, він постійно змінюється відповідно до змін і розвитку потреб суспільства. Характер і структура шлюбу залежить від конкретних соціально-історичних умов. Змінюються форми шлюбу, деякі її функції, з'являються нові типи сімей, але тим не менш шлюб залишається однією з основних фундаментальних ланок суспільства. Шлюб це вільний союз, заснований на любові, співпраці, спільному господарюванні та господарстві, вихованні дітей.

Зміст основних ролей в шлюбі значною мірою залежить від типу сім'ї: патріархальна, традиційна чи сучасна, бездітна чи багатодітна, проста чи розширена.

Розглядаючи гендерні стереотипи в шлюбі вчені психологи виділяють 3 основні групи:

1) Стереотипи маскулінності та фемінності. Гендерні стереотипи, що належать до цієї групи, характеризують жінок і чоловіків за допомогою певного набору особистісних і психосоціальних характеристик. Так, чоловік уособлює творче начало, він активний, а жінка репродуктивна, вона пасивна, залежна, емоційна, має конформістське мислення.

2) Рольові стереотипи. Поведінкові стереотипи існують у формі уявлень і очікувань, яким кожна людина повинна відповідати, щоб бути зрозумілою і прийнятою у суспільстві. Гендерні стереотипи цієї групи пов'язані із закріпленням певних соціальних ролей у сім'ї, професійній та інших сферах. Як правило, жінкам в якості головних відводять сімейні ролі (матері, домогосподарки, дружини), а чоловікам – професійні.

3) Стереотипи діяльності. Ця група гендерних стереотипів містить соціальні нормативи для представників певної статі щодо занять і професійної діяльності. Відповідно до концепції «природної комплементарності статей» [4], представлені Т. Парсонсом і Р. Блейзом, існує природна диференціація чоловічих і жіночих ролей у сім'ї та компанії. Сфера діяльності жінок – допоміжний службовий характер (виразна сфера суспільного життя), а сфера діяльності чоловіків – творча, управлінська робота.

Як і будь-які інші стереотипи, гендерні стереотипи визначають процес сприйняття оточуючих людей і впливають на активне конструювання соціальної реальності з використанням інформації, що зберігається в них.

Приклади загальних гендерних стереотипів у шлюбі, які існують у суспільстві:

– різниця між чоловіком і жінкою має суто біологічний характер, тому вона непереборна і вічна. Сам термін «гендер» говорить про те, що більшість відмінностей між статями не мають природного (народженого) походження, а є результатом виховання, соціалізації, впливу культури та суспільства.

– на відміну від чоловіків, жінки мають нижчі інтелектуальні здібності, нелогічне, нераціональне мислення і, як наслідок, нижчу професійну компетентність. Тому поширене сприйняття жінок як неповноцінних працівників відповідальних посад та інтелектуальних професій. Проте не тільки дослідження психологів, а й саме життя доводять хибність цього твердження. Сьогодні люди обох статей можуть однаково демонструвати високі розумові та організаторські здібності.

– жінкам притаманна природна потреба створювати сім'ю і народжувати дітей, а чоловікам це зовсім не потрібно. Певні потреби чоловіків і жінок визначаються не природою, а суспільством. Для багатьох сучасних жінок створення шлюбу і народження дитини є абсолютною перешкодою для кар'єрних планів.

– для жінок важливішою є сім'я, а для чоловіків – кар'єра.

– у стосунках зраджують переважно тільки чоловіки. Все сімейне життя спочатку будується на розподілі обов'язків, і вкрай важливо вирішити питання про їх оптимальний розподіл між подружжям. Крім того, домашні обов'язки повинні бути розподілені відповідно до бажання і можливостей кожного з членів шлюбу, щоб їх виконання не стало важким тягарем [37].

Іншою поширеною теорією, що описує механізм шлюбу, є теорія комплементарних потреб (додаткові потреби) Р. Вітча. Згідно з його роботами, протилежності притягуються, тобто, обираючи партнера, кожна людина шукає того, від кого очікує максимального задоволення своїх потреб. На думку дослідника, закохані мають бути схожі за соціальними рисами та психологічно доповнювати один одного. Ця теорія не повністю відображає механізм шлюбу пари, але це значною мірою пояснює, чому люди вважають привабливими лише деякі з усього «вибраного поля».

Згідно з цією теорією лагідна жінка може бути привабливою для владного чоловіка, а спокійному і ніжному чоловікові подобаються енергійні і впевнені в собі жінки. Про особливості задоволення потреб у відносинах та пов'язану з цим стабільність шлюбу підтверджував також і відомий соціолог

А. Маслоу. Уявлення про шлюбного партнера А. Маслоу пов'язував із зрілістю особистості. У цьому механізмі він звертав увагу на особливості задоволення потреб у відносинах та пов'язану з цим стабільність емоційних уподобань. Він вказував, що люди, які живуть на рівні потреб зростання, тобто особистості, що самоактуалізуються, встановлюють більш стабільні відносини, ніж ті, хто живе на рівні дефіцитарних потреб.

Надалі перейдемо до розгляду установок як гендерних аспектів психологічної готовності до шлюбу. З точки зору психологічної науки, сімейні установки і цінності є важливим фактором ефективного функціонування сім'ї і виконання всіх функцій у шлюбі. Формування таких цінностей і установок людини відбувається під впливом багатьох факторів.

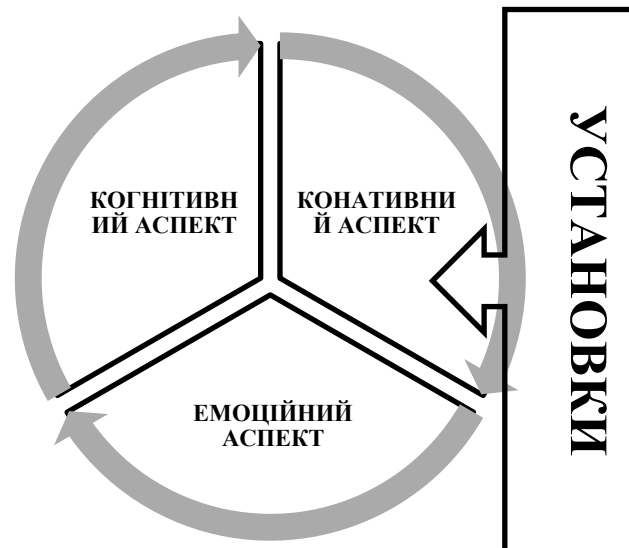
Основними факторами формування сімейних установок є:

- менталітет нації;
- батьківська родина;
- освітнє середовище;
- середовище масової інформації.

Що ж мається на увазі під терміном шлюбні установки. Почнемо з першого слова, поняття – установка. Установка – це стан психологічної готовності до певної поведінки, основою якого є минулий соціальний досвід. Сімейне ставлення індивіда – це певне уявлення індивіда про шлюб і сімейне життя, яке визначає стан готовності до створення сім'ї та його поведінку в шлюбно-сімейних відносинах [Короткий психологічний словник : словник / В.В.Абраменкова [та ін.];укл. Л.А Карпенко під ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського.].

Установки розглядаються в трьох аспектах:

- когнітивному;
- емоційному;
- конативному (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Аспекти сімейних установок

Когнітивний аспект шлюбу виражається в тому, що людина знає про свою сім'ю, яє думає та дбає про неї, має уявлення про ці проблеми. Емоційний аспект виражається у позитивних або негативних почуттях і емоціях по відношенню до шлюбу. Конативний аспект шлюбу – в готовності, намірах вчинити певні дії по відношенню до сім'ї, або ж до створення шлюбу і відображає реальну поведінку, очікування, почуття та цілі, до яких повинен прагнути кожен член сім'ї. Крім того, він також включає норми, певні правила, розроблені та прийняті сім'єю, яких мають дотримуватись члени сім'ї, щоб бути разом. Норми визначають, що має робити подружжя при виконанні певних сімейних функцій.

У психологічній літературі підкреслюється, що готовність до шлюбно-сімейних відносин характеризується структурною складністю. Причому найчастіше визначальними для готовності до шлюбу є такі компоненти особистості: когнітивний, емоційний, емоційно-вольовий та діяльний.

Когнітивний компонент забезпечує оволодіння особистістю на сучасному науковому рівні соціально-філософськими, психопедагогічними, правовими, психосексуальними знаннями та уявлення про особливості та умови побудови оптимальних шлюбно-сімейних стосунків та вміння їх творчо розвивати.

Рис. 1.2. Визначальні компоненти готовності молоді до шлюбу

Формування світоглядної системи особистості включає ціннісні орієнтації, високий рівень мотивації, інтерес до самопізнання, здатність до наукових узагальнень емпіричних факторів, змістовне розуміння і пояснення явищ і подій життєвого циклу сім'ї, виявлення в них рушійних протиріч і шляхів їх вирішення, а також організація навчального процесу.

Емоційний компонент готовності особистості до шлюбу та сім'ї включає:

- інтерес до історії людства, країни, народу, родини;
- зріле усвідомлення унікальності сімейних цінностей;
- розуміння складності та неоднозначності моральних стосунків;
- культивування вищого моральне почуття і стосунки у спілкуванні з членами сім'ї;
- позитивне ставлення до себе як суб'єкта шлюбно-сімейних відносин.

Емоційно-вольовий компонент. Як відомо, будь-яка діяльність людини пов'язана з емоціями, тобто має емоційне забарвлення. Велику роль відіграє і те, які емоції викликає у людини шлюб: позитивні, нейтральні чи негативні. Емоційна напруженість у шлюбі характеризується переважанням негативних емоцій, надмірним збудженням, виснаженням нервової системи, наявністю певного страху. Страх як стресовий фактор заважає доволіно

підлаштовуватися під потрібний настрій партнера, змінювати рівень емоційного збудження та об'єктивно оцінювати умови подальшої діяльності.

Причиною емоційної напруги можуть бути недоліки в керуванні своєю діяльністю, особливо шкідливі звички: відкладати справи на останній момент, недостатньо сумлінно готуватися до відповідальних моментів, не виконувати власних планів тощо. Відсутність емоційної напруги слід пов'язувати з умінням партнерів вільно підлаштовуватися під бажаний настрій, щоб якнайкраще використовувати свій потенціал. Це проявляється у партнерів збереженням оптимістичного настрою, відсутністю страху, депресії в нестандартній ситуації. У таких випадках важливу роль відіграє вміння регулювати свої емоційні стани.

Ідея діяльнісного компоненту пов'язана з діяльністю як засобом формування і розвитку суб'єктності. Це означає, що в процесі і в результаті використання форм, прийомів і методів подружнього процесу народжується, навчається і програмується не робот, який чітко виконує певні види дій і операцій, а людина, яка відбирає, оцінює, програмує та конструює різні види діяльності, які задовольняють потреби саморозвитку та самореалізації у шлюбі.

У рамках дослідження розглянемо також існуючі ролі в шлюбі. Вони є дуже специфічними і залежать від особистісних властивостей, схильності, здібності та виховання конкретної людини. Прийнято виділяти три типи розподілу ролей у шлюбі:

- автономний – партнери подружжя розподіляють завдання і не втручаються у сферу впливу один одного;
- демократичний – організація сімейного життя приблизно порівну лежить на плечах обох членів шлюбу;
- централізований – на чолі стоїть один із подружжя, який має вищу владу у вирішенні основних питань життя сім'ї.

З огляду на вищевикладене під терміном «сімейна роль подружжя» слід розуміти модель поведінки, яка об'єктивно зумовлена соціальним

становищем (характером вчинків) подружжя в системі сімейних відносин. Іншими словами, сімейна роль – це модель поведінки, якої очікують один від одного молоде подружжя при здійсненні сімейних функцій: виховної, господарсько-побутової, морально-психологічної, інтимно-статевої, репродуктивної, матеріально-фінансової та ін. [55].

Емоційно-вольовий компонент означає розвиток здатності будувати ментальні моделі майбутнього шлюбу та сім'ї, стосунків та визначити своє творче місце в них. Особам необхідно усвідомлювати організацію свого життєвого простору, бачити позитивне вирішення міжособистісних конфліктів, розвивати вміння передбачати й адекватно оцінювати соціальні наслідки своїх дій, усвідомлювати потребу в самообмеженні, прагнути до внутрішньої регуляції поведінки.

Активний компонент шлюбно-сімейної готовності людини означає усвідомлення активності, творчості як найвищої цінності людини. На цьому рівні взаємодії індивід повинен вільно переходити від ідеального до практичного плану шлюбно-сімейної взаємодії, досягати гармонії духовних і тілесних стосунків у шлюбі, уміння будувати справжні стосунки, включаючи допомогу, любов, захист іншої людини, опір деструктивним процесам у партнерстві, батьківство. Взаємодія вищезазначених компонентів підкреслює психологічну зрілість і психологічну готовність до шлюбу.

Проаналізувавши праці науковців узагальнимо ролі, які виділяють у шлюбі:

1. Відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї. Ця роль включає комплекс обов'язків, пов'язаних із забезпеченням сім'ї та необхідного рівня добробуту.

2. Господар. Ця роль включає закупівлю продуктів, приготування їжі, забезпечення затишку, чистоти і порядку, догляд за одягом тощо.

3. Відповідає за збереження родинних зв'язків. Ця роль включає участь у сімейних ритуалах і обрядах, організацію спілкування з родичами та підтримку соціального розвитку членів сім'ї.

4. Організатор сімейної субкультури. Ця роль спрямована на формування в членів сім'ї певних культурних цінностей, різноманітних інтересів і захоплень.

5. Організатор розваг. Ця роль сім'ї стала активно виражатись відносно недавно і включає ініціацію та організацію життєдіяльності сім'ї в області дозвілля [38].

Узагальнивши праці щодо готовності до одруження всі вони безпосередньо пов'язані з емоційною сферою людини. І найчастіше мотивуючими факторами створення сім'ї виступають:

- любов;
- бажання мати дитину;
- спільність інтересів, поглядів;
- споживчі, економічні чинники;
- психологічна підтримка партнера;
- близьке спілкування та взаєморозуміння;
- спільне дозвілля;
- прага особистого щастя;
- інтимне задоволення;
- відчуття необхідності, потреби комусь, втеча від
- самотності;
- тиск соціальних нормативів та традицій;
- вимушені обставини [40].

Переходимо до розгляду мотивів вступу в шлюб. За узагальненою класифікацією можна виділити наступні види шлюбних мотивів:

1) Шлюб, заснований на коханні. Такі стосунки часто довготривалі, рівень задоволеності ними значно вищий, ніж в інших випадках.

2) Шлюб, заснований на договірній системі, коли партнери чітко уявляють і усвідомлюють, чого очікують від шлюбу і розраховують на матеріальні блага. У таких шлюбах з часом посилюється емоційний зв'язок, може виникнути любов. Ступінь свободи кожного з подружжя

максимальний, а особиста включеність мінімальна. Але контракт зміцнює відносини, якщо він носить суто формальний характер, але в подружніх відносинах договір підриває, а не зміцнює почуття любові.

3) Шлюб, заснований на несправедливому договорі, коли партнери намагаються отримати від шлюбу вигоду тільки для себе і нашкодити іншому.

4) Вимушений шлюб, коли один з подружжя одружується під тиском іншого, або через жаль, або через складні життєві обставини. Відчуття свободи, необхідне для шлюбу, тут виключається.

5) Шлюб як ритуальне виконання суспільних норм. Мотивом одруження є припущення, що в цьому віці всі нормальні люди вже одружені, тому шлюб розглядається як необхідний крок у житті, подібний до вступу до школи, університету тощо [40].

З цього варто зробити висновок, що вибір подружжя може бути мотивований різними потребами, які можуть бути як здоровими, так і невротичними. Від цього багато в чому залежатиме успіх розвитку відносин у майбутньому.

Отож, серед гендерних аспектів шлюбу виділяють структуру, установки, стереотипи та ролі. Під сімейною структурою шлюбу мається на увазі сукупність сімейних, духовних, моральних, правових, владних та інших відносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї. Структура шлюбу – це сукупність відносин між членами сім'ї, яка включає родинні стосунки, морально-духовні стосунки. Установки розглядаються в трьох аспектах: когнітивному; емоційному; конативному.

Мотиви вступу у шлюб можуть бути наступними: засновані на коханні; засновані на договірній системі; засновані на несправедливому договорі; вимушений шлюб; шлюб як ритуальне виконання суспільних норм. Серед ролей виділяють партнерів, які беруть на себе наступні ролі: відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї; господар; відповідає за збереження родинних зв'язків; організатор сімейної субкультури; організатор розваг.

1.3. Соціально-психологічні аспекти психологічної готовності до шлюбу періоду молодості

Психологічна готовність до шлюбу та сімейного життя є багатогранною проблемою, що базується на психологічній сумісності партнерів і включає питання формування статевої ідентифікації.

Психологи почали вивчати гендерні відмінності наприкінці 19 століття, але до 1970-х років вони здебільшого були стурбовані тим, щоб продемонструвати відмінності між статями і тим самим виправдати різне ставлення до чоловіків і жінок. Тільки за останні 20 років було опубліковано понад 20 000 статей про гендерні відмінності, і деякі продовжують наполягати на тому, що дві статі принципово різні.

Особливості гендерної психології приваблюють багатьох дослідників. Особистісні відмінності чоловіків і жінок виявляються безпосередньо в тих сферах життя, де вони стикаються з проблемами адаптації, і в даному випадку відмінності досліджуються як стереотипи статевих ролей, які визначаються гендерним типом поведінки. При цьому очікування від шлюбу можуть кардинально відрізнятися для обох членів пари. С. В. Ковальов [4] перераховує основні причини невідповідності уявлень про шлюб і сім'ю, які часто призводять до існування багатоаспектно нефункціональної сім'ї.

Перша причина пов'язана з тим, що уявлення про шлюб і сім'ю мають динамічний аспект, оскільки сім'я все менше відповідає традиційно виробленій схемі рольового функціонування. З кожним роком сімейні узи починають все більше відрізнятися один від одного в міру матеріального і духовного зростання благополуччя дозволяє їм шукати нові, все більш різноманітні моделі сімейних стосунків.

Друга причина пов'язана з тим, що уявлення про шлюб часто обмежуються одним аспектом сімейного життя, особливо економічним, домашнім або сексуальним. Виявилося, що в більшості випадків обговорювалося питання розподілу обов'язків за статтю, причому найбільші розбіжності були між чоловіками і жінками.

Представники сильної статі бачать головну роль в матеріальній підтримці і майже геть забули про моральну та емоційну підтримку, яку чоловік зобов'язаний надавати своїй дружині. На відміну від представниці слабкої статі чоловіки наголошують на важливості цієї підтримки та детально обговорюють її.

Третя причина полягає в тому, що конфлікт може актуалізуватися через погане знання уявлень партнера про розподіл ролей у шлюбі. Адже в період дошлюбного залицяння вони воліли обговорювати будь-які теми, крім тих, що стосувалися безпосередньо сімейних відносин. По-друге, щодо короткого періоду залицяння психологи встановили, що оптимальна тривалість цього періоду становить приблизно вісімнадцять місяців [23].

Особистість, її розвиток, прийняття стереотипів чоловічої та жіночої поведінки, благополуччя сім'ї залежить від специфіки виконання ролей чоловіка, батька і матері, знань і уявлень про себе як про особу певної статі зі специфічними потребами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, інтересами і формами поведінки, а також уявлення про сімейне життя, яке служить психологічною основою шлюбу і впливає на міжособистісні відносини подружжя.

За визначеннями Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінської Т. І – центральним у нашому сприйнятті є поділ людей на чоловіків і жінок, відмінності в психології та поведінці людини. Багато хто вважає, що вони пов'язані з генетичними, анатомічними та фізіологічними особливостями чоловічого та жіночого тіла [51, с. 15].

Бондарчук О. І, трактує шлюб – це добровільний рівноправний союз між жінкою та чоловіком, суспільно визнаний і затверджений юридично, який має на меті створення сім'ї, її легалізацію у суспільстві. Сім'я є дещо складнішою системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона як правило, об'єднує не тільки подружжя, але й їхніх дітей, а також інших батьків та близьких [9]

Однак більша частина цих теорій описують послідовність етапів, стадій розвитку відносин із майбутнім шлюбним партнером. Найбільш структурованою та розробленою теорією вибору шлюбного партнера є концепція Бернарда Мурстейна «стимул – цінність – роль», яка ґрунтується на припущенні, що всі відносини протягом дошлюбного періоду (часу, завершальний етап дошлюбного періоду, протягом якого відбувається вибір подружнього партнера та підготовка до одруження), проходять три послідовні стадії. Відповідно до нього теорії, лише пари, що прожили всі три стадії, здатні укласти гідний шлюбний союз.

Перша стадія – стимульна – полягає у виділенні однієї людини з великої кількості інших людей. З цього відбувається перший вибір партнера, виникає симпатія. Критеріями вибору цієї стадії виступають зовнішні дані, соціальний статус, особливості самопрезентації партнера, які б його психологічні якості.

Стимульна стадія – це стадія оцінки партнера, а й стадія оцінки своїх якостей. Оцінки того, наскільки особистість сама може зацікавити партнера.

На першій стадії взаємин Мурстейном також вивчався вплив зовнішніх даних на вибір шлюбного партнера. Вченим було з'ясовано, що і чоловіки, і жінки вважають за краще бачити поряд із собою привабливого партнера. Чоловіки більш чутливі до зовнішності партнерки на початковій стадії відносин, а для жінок приваблива зовнішність партнера є фактором, що зміцнює відносини на більш зрілих етапах.

Друга стадія згідно з теорією Бернарда Мурштейна – цінність. У цій фазі партнери обговорюють свої цінності, переконання, світоглядні позиції. Симпатії, що виникають на першій стадії стимулу, зміцнюються на другій стадії лише за умови досягнення єдності поглядів на життя в питаннях шлюбу, розподілу чоловічих і жіночих обов'язків у сім'ї, виховання дітей тощо. У разі неузгодженості позицій на цьому етапі союз може розпастися.

Третя стадія згідно з теорією Бернарда Мурстейна – рольова. Тут відбувається перевірка відповідності рольової поведінки партнерів при їх

активній взаємодії один з одним, тобто на практиці. Однак на дошлюбному етапі відносин здатність партнера виконувати бажану роль перевіряється найчастіше лише завдяки вербальному виразу.

Серед гендерних аспектів психологічної готовності до шлюбу окремий напрям займають гендерні стереотипи. Це стійкі, повторювані, загальноприйняті уявлення (думки) про місце та виконувані ролі того чи іншого гендеру в суспільстві, а також про особистість людей тієї чи іншої гендерної ідентичності [69].

Гендерні стереотипи як спрощені, стійкі, емоційно забарвлені образи поведінки та рис характеру чоловіків і жінок проявляються в усіх сферах життєдіяльності людини:

- у самосвідомості;
- у міжособистісному спілкуванні;
- у міжгруповій взаємодії.

Сильна позиція чоловіків і слабша позиція жінок у суспільстві виправдовують гендерні стереотипи, які є причиною нерівномірного розподілу ресурсів економічних і статусних ролей. Гендерні стереотипи самі по собі є одним із видів соціальних стереотипів, які в 1922 р. американський дослідник У. Ліппман визначив як упорядковані, культурно детерміновані «картини світу» в голові людини, які зберігають її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції та права. У цей час під соціальними стереотипами розуміють стійкий образ або стійке уявлення про явища чи людей, характерні для представників тієї чи іншої соціальної групи [9].

Деякі вчені виділяють такі види готовності:

- 1) тимчасову (ситуативну);
- 2) тривалу (стійку)
- 3) функціонально-особистісну;
- 4) психолого-практичну;
- 5) загальну та спеціальну;

б) готовність до розумової та фізичної праці та ін. .

У рамках функціонального підходу готовність розглядається як «психічний стан, що виникає у суб'єкта для задоволення будь-якої потреби» і визначається як «такий наявний ознака ставлення, який спостерігається у всіх випадках поведінкової активності суб'єкта.

У межах особистісного підходу можна виділити два напрями тлумачення терміну «готовність». У рамках першого напрямку готовність розглядається як: умова успішного виконання діяльності; вибіркова діяльність, яка налаштовує організм, особистість на майбутню діяльність; регуляторна діяльності.

Другий напрям наголошує на інтегративних характеристиках цієї категорії, яка визначається як: синтез якостей особистості; цілеспрямоване вираження особистістю її переконань, думок, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних якостей, знань, умінь, навичок, схильностей до певної поведінки; якість особистості, що інтегрує раніше набуті установки, знання, уміння, навички, досвід, характеристики та мотиви діяльності.

Отже, категорія «готовність» має досить широке значення. Значно вужчим є термін «готовність до шлюбу та сімейного життя», який передбачає розуміння молодими людьми, які створюють сім'ю, її соціальної сутності, суспільної значущості своїх вчинків, відповідних обов'язків один одного, відповідальності за сім'ю та дітей, добровільності. прийняття неминучих турбот у сімейному житті, певне обмеження особистої свободи.

Психологічна готовність до одруження також розглядалася відомими психологами Л. С. Виготським та Г. С. Костюком, які повною мірою розкрили психологічні механізми прийняття стратегічного життєвого рішення на вибір супутника життя.

Згідно з їхніми дослідженнями, було з'ясовано, що в момент ухвалення рішення про створення сім'ї у людини відбувається актуалізація наступних особистісних компонентів:

- ціннісно-мотиваційних;

- емоційно-чуттєвих;
- інтелектуальних;
- вольових психологічних механізмів [18; 43].

Таким чином, перераховані психологічні механізми забезпечують процес реалізації прийняття особистістю життєво важливого рішення щодо вибору супутника життя та формування готовності до шлюбу.

Сучасна сім'я не завжди дотримується традиційних правил і норм, і практика в кожній парі завжди індивідуальна. Тут важливо, які моделі сімейного устрою, розподілу обов'язків подружжя винесло з рідного дому і чого вони дотримуються в знайомих сім'ях. Створення власного сімейного порядку та розподіл сімейних обов'язків часто стає тривалим і складним процесом. При цьому від узгодженості уявлень про функціональну роль і обов'язки кожного з них залежить тільки саме подружжя. При цьому їм не зайвим буде знати, які класифікації сімейних ролей пропонують вітчизняні та зарубіжні фахівці в галузі психології сім'ї та сімейних відносин.

Психологи М. І. Дяченко та Л. А. Кандибович розглядали готовність як певний настрій особистості виконувати будь-яку діяльність. Теорія даних авторів будується на припущенні про те, що внутрішній настрій змінює цілеспрямованість, активність та поведінку особи. У цьому вчені виділяли такі стадії модифікації особистості, які характеризують готовність людини:

- перша стадія чи первинна – це пізнавальний інтерес;
- друга стадія – емоційна активність, що активізує пізнавальну та фізичну активність;
- третя стадія – вольовий компонент, що допомагає досягти мети [35].

Найчастіше під психологічною готовністю до шлюбу розуміють систему соціально-психологічних установок особистості, що визначають емоційно-психологічне ставлення до способу життя та цінностей шлюбу.

У психологічній літературі проблема готовності до шлюбу розглядається на різних рівнях:

- 1) особистісному;

- 2) діяльнісному,
- 3) особистісно-діяльнісному і т.д.

Як основні показники готовності до шлюбу вчені виділяють: загальну готовність (довготривалу) та психологічний настрій.

Підготовленість до сімейного життя означає:

- сформованість у молоді навичок здорового способу життя;
- наявність достатніх психолого-педагогічних, правових, економічних, медичних знань з питання розвитку особистості;
- формування статево-рольової ідентифікації;
- розвиток комунікативних навичок;
- корекція особистісних проблем;
- духовне виховання;
- створення власного іміджу;
- знання медико-соціальних питань алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом;
- планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, запобігання вагітності, народження здорових дітей, розвитку сімейних традицій тощо.

Без цієї готовності перехід від неформальних відносин емоційного характеру (любовних) до формальних – регламентованих і зобов'язуючих відносин між подружжям – пов'язаний зі значними труднощами.

На основі методичних і теоретичних посилань можна зробити висновок, що готовність молоді до сімейного життя є багатоаспектною категорією. За словами І. В. Гребенникова, його структура складається з наступних елементів:

Рис. 1.3. Види готовності молоді до вступу в шлюб

1. Загально-соціальна готовність включає розуміння та прийняття молоддю державної політики у сфері шлюбно-сімейних відносин та демографії.

2. Етична готовність передбачає наявність у молоді таких якостей, як рівноправне ставлення до представників протилежної статі; повага до матері, батька, відповідальність, чесність, вірність, стриманість, доброта, поступливість; усвідомлення моральних засад шлюбно-сімейних стосунків; почуття обов'язку перед дружиною (чоловіком), сім'єю, дітьми; культура інтимних почуттів.

3. Психологічна готовність ґрунтується на сформованості уявлень про особистість як рівень індивідуального розвитку; психологічні основи шлюбно-сімейного життя; процес розвитку почуттів, необхідних для подружнього та сімейного життя; комунікаційні механізми тощо.

4. Правова готовність включає ознайомлення молоді з основами законодавства про шлюб і сім'ю, про обов'язки подружжя один перед одним, перед дітьми, перед суспільством.

5. Фізіолого-гігієнічна готовність базується на знаннях фізіологічних властивостей чоловічого та жіночого організму, основ особистої гігієни тощо.

6. Педагогічна готовність включає формування уявлень про: роль сім'ї у вихованні дітей; специфіка сімейного виховання; виховні функції батька і матері; шляхи підвищення педагогічної культури батьків; володіти спеціальними знаннями та вміннями із самоосвіти та виховання дітей.

7. Естетична готовність включає ставлення молоді до сімейного життя як до окремої естетичної цінності.

8. Економічна готовність включає знання про сімейний бюджет, побутову культуру; вміння вести домашнє господарство.

Проаналізувавши запропоновані І. В. Гребенниковим компоненти структури готовності молоді до сімейних стосунків, можна назвати чотири основні. А саме: фізична, соціально-психологічна, матеріальна та психосексуальна складові.

Альошина Ю. Є. дає таке визначення задоволеності шлюбом: «це не що інше, як суб'єктивне сприйняття подружжям крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї з точки зору задоволення їхніх індивідуальних потреб» [4, с. 11].

Задоволеність шлюбом також залежить від стабільності шлюбу. При цьому залежно від стійкості шлюбу виділяють три рівні відносин між подружжям. Перший рівень відповідає за формальну частину подружніх відносин, він полягає в тому, наскільки шлюб є стабільним з урахуванням можливості розлучення. Другий рівень характеризується адаптованістю людини в міжособистісному спілкуванні чоловік і дружина, цей рівень характеризується значною згодою подружжя в побуті, стосунках з родичами, ставленні до грошей тощо. Третій рівень характеризує глибину стабільності

шлюбу та задоволеність ним. Він відповідає за успішність шлюбу, за відповідність рольових очікувань у сімейному житті [4, с. 11].

На думку В. А Сисенка головним критерієм задоволеності шлюбом є стабільність і стійкість шлюбу. Стійкістю шлюбу він вважає стабільність системи взаємодії подружжя, результативність їх спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так і індивідуальних цілей подружжя.

Багато вчених досліджували мотиви вибору особистістю партнера для подальшого шлюбу, опитуючи людей з різним сімейним досвідом, різного віку. У ході цих досліджень було виявлено, що найбільш серйозні помилки ставались з молодими людьми ще до моменту одруження, під час зустрічей. Багато молодих людей вирішують одружитися часто необдуманно, виділяючи в партнері ті риси та особистісні якості, які відіграють у сімейному житті незначну, другорядну роль.

Образ майбутнього подружжя – це суб'єктивне ідеальне уявлення психофізичного, психофізіологічного, психологічного, соціально-психологічних та духовних рис бажаного подружжя, які формуються в результаті інтеріоризації та прояву ознак, структурних характеристик та зв'язків, відомих суб'єкту сімейних пар. Уявно побудований образ подружжя – це актуальне в певний момент уявлення про людину, що відображає фізичні, психологічні та духовні особливості бажаного подружжя, яке створюється без урахування закономірностей подружньої сумісності.

В. В. Бойко зазначає, що задоволеність шлюбом має об'єктивну та суб'єктивну сторону. Об'єктивна сторона шлюбу залежить від можливості його розірвання, яка може бути виражена співвідношенням кількості шлюбів або розлучень, зареєстрованих протягом певного періоду. Суб'єктивна сторона характеристики задоволеності шлюбом включає задоволеність шлюбними стосунками, ставлення подружжя до збереження сім'ї. Показниками суб'єктивної сторони задоволеності шлюбом можуть бути оцінка його сили, яку давало саме подружжя [8, с. 24].

У сучасній науково-методичній літературі виокремлюють поняття готовності особистості до шлюбно-сімейного життя, яке в основному включає такі складові:

–фізична та фізіологічна зрілість майбутнього подружжя, коли чоловік стає здатним до зачаття, а жінка здатна виносити і народити здорову дитину; в той же час існує реальне протиріччя між шлюбним віком, який в першу чергу свідчить про фізичну зрілість майбутнього подружжя та їх соціальну зрілість, яка найчастіше настає значно пізніше;

–соціальна готовність, яка означає, що майбутнє подружжя є рівноправними членами суспільства, які здатні виконувати соціальні ролі та обов'язки, знають правові основи шлюбу, готові прийняти відповідальність один перед одним за себе і за своїх дітей, здатність матеріально забезпечити сім'ю;

–етико-психологічна готовність, яка передбачає створення відповідних шлюбно-сімейних стосунків, уявлення майбутнього чоловіка про шлюб і сім'ю, шлюбні та батьківські обов'язки, розуміння взаємозв'язку кохання та шлюбу; уміння оцінити особистісні якості партнера, об'єктивно оцінити свої почуття і ставлення до обранця; націлювання на іншу людину; розуміння основ формування психологічно здорової сім'ї, створення сприятливого соціально-психологічного сімейного клімату та відповідні навички.

При цьому важливо, щоб особа, яка вступає в шлюб, могла спроектувати реалістичну модель майбутньої сім'ї, її структуру з урахуванням впливу способу життя сімей батьків, матеріально-економічних можливостей, шляхів реалізації, спільні плани на майбутнє – сексуальна готовність, орієнтація на сексуальне еротичне співтовариство переживань з коханим партнером протилежної статі, якому людина довіряє і якому може відповідати, з яким вона хоче і здатна розділити відповідальність за спільну роботу, продовження роду і відпочинок з метою забезпечення можливостей сприятливого розвитку дітей; водночас важливо володіти знаннями з анатомії та фізіології, культурою статевого спілкування [42, с. 55].

Рівень готовності до подружнього життя визначає стабільність і тривалість існування сім'ї в майбутньому. Високий відсоток розлучень свідчить про нестабільність і вразливість сім'ї.

Зменшується кількість зареєстрованих шлюбів, розширюється консенсуальний шлюб, шлюби відкладаються до «кращих часів». У молоді змінюється погляд на світ, а разом з цим слабшають погляди на сім'ю та сімейне життя, ставлення до шлюбу в цілому. Зниження темпів приросту молодих сімейних пар призводить до зниження темпів старіння шлюбно-сімейної структури населення та негативно впливає на демографічну ситуацію в Україні [4].

З психологічної точки зору, стабільність ще не означає успішність шлюбу. Стабільний шлюб приносить людині задоволення від перебування в цих соціальних інститутах, створюються умови для особистого щастя та особистісного розвитку кожного з їх членів. Багато в чому стабільність шлюбу залежить від таких факторів, як шлюбний вік, період знайомства, що передувало йому, соціальний статус подружжя [3]. Рівень соціальної готовності молоді до подружнього життя визначається усвідомленням важливості й відповідальності цього кроку та необхідністю ґрунтовного обговорення з партнером майбутніх життєвих питань. У процесі цілеспрямованого спілкування молоді люди можуть глибше зрозуміти поточні проблеми і труднощі сімейного життя, виробити перші спільні плани, глибше пізнати і зрозуміти один одного.

Психологічною ознакою готовності молоді до шлюбу та створення сім'ї є майнова якість особистості молодої людини, завдяки якій молода людина засвоює цінності сім'ї як соціального інституту, володіє спеціальними знаннями та вміннями у сфері сімейних стосунків та навичок раціонального ведення домашнього господарства, основи сімейної педагогіки та засобів особистісної взаємодії та спілкування [4].

Наші уявлення про шлюб та сім'ю чим далі, тим більше змінюються, насичуються подробицями, оскільки сім'я нині все менше відповідає

сформованій у віках схемою рольового функціонування. Так як, в наш час відбувається трансформація уявлень молоді про те які функції і ролі повинні виконувати чоловіки і жінки в шлюбі проаналізуємо які цінніснорольові очікування притаманні молоді у наш час.

Під очікуваннями психологи розуміють оцінку особистістю своїх намічених здібностей і можливостей, очікування в майбутньому їх реалізації, яка відповідала б її планам і вимогам. Рольові очікування в контексті психології розглядаються як ступінь очікування від партнера активного виконання домашньої роботи.

Рольові очікування є складовою диспозиційної структури особистості, яка передбачає орієнтацію на певні соціальні цілі, інтереси та моделі. Одним із типів рольових очікувань є подружні та сімейні очікування (комплексні структура, взаємопов'язаними компонентами якої є подружні очікування від партнера як супутника життя та батька/матері). Шлюбно-сімейні очікування формуються в процесі гендерної соціалізації з раннього дитинства. Вони виникають насамперед під впливом соціальних і особистих потреб, також безпосередньо впливає сім'я в якій виховується дитина, як вона опосередковує всі впливи зовнішнього соціального середовища [33].

Теоретичний аналіз проблеми рольових очікувань подружжя як частини взаємодії сім'ї та ролі дозволяє виявити особливості функціональної ролі. Суперечливість сімейних ролей, вузькі межі їх виконання, що не задовольняють особистісні потреби членів сім'ї, рольова перевантаженість подружжя (особливо жінок), невизначеність рольових очікувань подружжя, невідповідність сімейних ролей індивідуальним здібностям, загальна ригідність і хаотичність функціонально-рольової структури сучасного шлюбу.

Щодо молодих жінок, коли мова йде про офіційний і цивільний шлюб спостерігається різниця. Цивільний шлюб у жінок асоціюється з такими поняттями, як: легковажність, егоїзм, закоханість і безвідповідальність. Ці асоціації можуть вказувати на негативне уявлення про цей тип шлюбу.

Офіційний шлюб для жінки асоціюється з поняттями: любов, майбутнє і затишок. Ці асоціації можуть свідчити про те, що такий тип шлюбу безпечніший або зручніший для молодих людей.

Згідно з результатами досліджень, жінки сприймають офіційний і цивільний шлюб як два суперечливих явища. Згідно з результатами асоціативного експерименту, чоловіки 18–25 років уявляють собі цивільний шлюб через поняття навчання та сексу. Можна припустити, що для чоловіків у цивільному шлюбі важливий досвід, який вони можуть отримати. Під час дослідження було помітно, що чоловіки, які перебувають у цивільному шлюбі, асоціюють його так само, як і офіційний шлюб. Причиною може бути розуміння того, що між шлюбами немає різниці. Чоловіки уявляють собі офіційний шлюб в таких асоціаціях, як: взаєморозуміння, обов'язок і захист. Ці терміни можуть свідчити про те, що, на думку чоловіків, їх основна роль у шлюбі – захист сім'ї. Вже один цей факт свідчить про свідоме розуміння того, що забезпечувати та піклуватися про свою сім'ю мають чоловіки.

Яскраві уявлення молоді про офіційний шлюб наступні:

- для чоловіків термін «секс», а отже і їх офіційний шлюб – один із способів регулярного статевого життя, який може стати основою відносин між чоловіком і дружиною;

- для жінок термін «любов», а відтак, і офіційний шлюб – це те, що завжди підтримується почуттями, емоціями, досвідом. Уявлення молоді про шлюб також мають ряд спільних і характерних рис. Поширеними термінами є такі терміни, як: співмешканець і свобода. Цими термінами молоді люди характеризують цивільний шлюб як більш легкий, в якому завжди є вільне місце.

Видатні уявлення молоді про цивільний шлюб наступні:

- у чоловіків є поняття: стать, відповідальність, діти. Ці поняття дуже схожі на найпоширеніші асоціації перед офіційним шлюбом. Це може свідчити про те, що чоловіки мають частково однакові уявлення про ці два види шлюбу.

- у жінок є поняття: закоханість, безвідповідальність. Це означає, що жінки вважають цивільний шлюб негативним видом шлюбу. Цивільний шлюб безвідповідальний. Саме через це він є повною протилежністю офіційного шлюбу [6]

На формування специфічних гендерних уявлень молоді про майбутню сім'ю впливають такі фактори:

- приклад батьківської сім'ї,
- дублювання своїх ролей,
- сімейна мотивація,
- власні уявлення про майбутнього чоловіка або дружину, які часто не збігаються з реальністю.

Під моделлю шлюбу розуміють систему гендерних відносин у сукупності гендерних ролей у процесі первинної соціалізації в батьківській сім'ї та функцій, ієрархії влади, структури, участі членів сім'ї у виконанні її функцій, гендерної ролі в сім'ї.

Аналізуючи дослідження жінки в молодшому віці більш схильні зосереджуватися на створенні сім'ї, ніж чоловіки, які, в свою чергу, з усіх представлених ролей більше орієнтуються на соціальні та професійні ролі.

Гендерні характеристики уявлень про майбутню сім'ю в молоді характеризуються недостатньою повнотою, розбіжністю в думках молоді та недооцінкою себе як майбутнього чоловіка чи дружини. Зокрема, неповними є уявлення молоді про функції сім'ї та організацію сімейного життя. Виявляються відмінності в розумінні юнаками та дівчатами термінів «маскулінність» і «фемінінність», у трактуванні змісту деяких сімейних ролей, уявленнях про значення ролей чоловіка і дружини.

Шлюб або подружній союз, – регулюється суспільством і в більшості країн зареєстрований у відповідних державних органах. Сім'я це вже відносини між двома особами, які досягли шлюбного віку, з яких виникають права та обов'язки один щодо одного, а також щодо дітей, якщо подружжя має дітей.

Сім'я, як правило, заснована на шлюбних відносинах, тому ці поняття тісно пов'язані. Подружні стосунки мають подвійну форму, універсальний зміст і унікальний характер. Подвійність шлюбних відносин визначається статевими стосунками чоловіка і дружини і подвійністю мети шлюбу - дружнього, сумісного сімейного життя і продовження роду.

Універсальність шлюбу і сім'ї пов'язана з їх найкращою формою корисного соціального об'єднання. Унікальність шлюбу і сім'ї полягає в їх емоційно-сімейному потенціалі, своєрідному мистецтві бути разом. На стосунки в родині впливають зовнішні та внутрішні фактори. До них відносяться зовнішні сукупність матеріальних і духовних умов, що існують у даному суспільстві (економічний розвиток, політична стабільність, культурна спадщина тощо).

Внутрішні – ті, які визначають успішність сімейної взаємодії, розкриваються через індивідуально-психологічні особливості подружжя (інтелектуальні, характерні та соціально-психологічні особливості подружжя) [62]

Отже під терміном «психологічна готовність людини до створення сім'ї» необхідно розуміти активний трудовий статус людини, її ставлення до створення сім'ї, а також знання особливостей її функціонування. Психологічною передумовою виникнення такої готовності має бути розуміння молодою людиною сутності сімейно-шлюбних стосунків та умов сімейного благополуччя, усвідомлення своєї відповідальності за створення сім'ї та виконання зобов'язань, бажання бути з коханою людиною та піклуватися про неї, знання стратегій поведінки та способів дій у процесі сімейно-шлюбних стосунків.

Сім'я покликана відігравати важливу роль як первинний осередок суспільства. Проте сучасна статистика супроводжується тривожними ознаками дезорганізації цього інституту – збільшенням кількості розлучень, деструктивних конфліктів, формальних стосунків, зниженням народжуваності тощо. Суспільство прагне, щоб молоді люди були готові до

шлюбу, але не може забезпечити їм відповідну освіту для досягнення цього. Це свідчить про те, що інститут сучасної сім'ї потребує вдосконалення.

Молодь – це саме період активного становлення особистості, а також становлення і розвитку важливих психологічних новоутворень, які впливають на зміну оцінки зовнішнього світу, принципів і перестановку пріоритетів. У цьому віці молоді люди починають розуміти, що найголовніше для них – це сім'я. «... створення сім'ї є своєрідним соціальним завданням («завданням розвитку») молоді; молоді роки чутливі до пошуків і пошуку супутника життя» [10, с. 20]. Але їм бракує досвіду та мудрості, щоб зрозуміти, чи готові вони до цього.

Психологічна готовність – це сама по собі сукупність певних знань і умінь у тій чи іншій сфері, а також моральних установок, інтересів, уваги, спрямованості мислення, які забезпечують виконання відповідних функцій. Сім'я є першим і одним із найважливіших соціальних інститутів, у якому відбувається розвиток особистості, починається процес її соціалізації. При будь-якому руйнуванні в цьому закладі порушується і розвиток людини як особистості. Тому сім'ю повинні створювати психологічно підготовлені, свідомі люди. Створення повноцінної сім'ї вимагає попередньої підготовки до шлюбу: усвідомлення та врахування переліку факторів, що визначають психологічну готовність до сімейного життя [36, с. 23].

Психологічна готовність розвивається в міру того, як розвиваються її мотиваційний, когнітивний, емоційно-оцінювальний та операційний компоненти [12].

– мотиваційний компонент є системою провідних мотивів (в нашому випадку укладення шлюбу), як життєвої цінності та стимулу поведінки.

– когнітивний компонент – система знань про завдання, яке потрібно вирішити.

– емоційно-оцінювальний компонент характеризується уявленням про власні особистісні якості, здатністю до рефлексії, а також уявленням про особистісні якості оточуючих, емпатією.

– операційний компонент містить у собі систему практичних дій та умінь.

Як відомо, багато шлюбів розпадаються через непорозуміння між партнерами. Не завжди вдається уникнути конфліктів. Тому важливо вибрати стратегію поведінки в такій ситуації. Найбільш успішною стратегією поведінки є «кооперація», це ідеальна модель людського співіснування.

Щоб уникнути конфліктів або вирішити їх швидко й оптимально, потрібно бути «дорослим». У ролі «дорослого» людина об'єктивно оцінює ситуацію та приймає рішення за допомогою аналізу та синтезу. Ця роль найбільш доцільна, оскільки ті, хто збирається одружитися, мають бути дорослими не лише за віком [2].

Підготовка до сімейного життя завжди була одним із головних завдань молоді. Можна сказати, що впевненість молодої людини у своїй готовності до шлюбу не завжди гарантує, що вона дійсно готова до подружніх стосунків. Це явище призводить до збільшення кількості розлучень через психологічну незадоволеність клімат у родині, емоційна атмосфера та невідповідність очікувань, з якими молода людина вступала в шлюб, та сімейній системі, яка формувалася. Тому, вступаючи у доросле життя, молода людина має бути соціально зрілою, а однією з найважливіших якостей є впевненість молодих людей у своїх силах у готовності до сімейного життя.

Тож готовність молоді до шлюбно-сімейного життя є актуальною науковою та практично значимою проблемою. Як свідчать результати сучасних досліджень, сьогодні більшість молодих людей, які стоять на порозі шлюбно-сімейні стосунки мають певні труднощі, зумовлені, насамперед, низьким рівнем готовності до шлюбу, який проявляється несформованістю якостей сім'янина, небажанням приймати і виконувати низку сімейних

завдань і функцій, небажанням нести відповідальність за благополуччя членів власної родини. Тому готовність молоді до шлюбу є важливою характеристикою її соціальної зрілості та психічного здоров'я. Встановлено, що переважна більшість досліджених з різним рівнем емпатійних здібностей, вони орієнтовані на шлюб, використовують конструктивно. Типи поведінки в конфліктних ситуаціях, провідне значення має сфера сімейного життя в системі цінностей. Встановлено, що основними мотивами вступу в шлюб є обіцянка щасливого сімейного життя для більшості молодих людей з різними рівнями емпатії представлені любов між партнерами та матеріальна підтримка.

Отже психологічна готовність до вступу в шлюб – це визначення наявності необхідних якостей і станів особистості. Якщо готовність – це схильність до певної поведінки, то готовність створити сім'ю для особистості – це наявність певних сформованих уявлень про сім'ю, її систему, функції та подружні стосунки, це раннє знання того, чого індивід очікує від цього шлюбу та готовність до відповідної поведінки.

Висновки до 1 розділу

Узагальнивши всі результати першого розділу до основних психологічних підходів вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу виділяють – функціоналістичний підхід у дослідженнях, який є основним психологічним підходом до вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу. Домінує аналіз шлюбу та сім'ї як інститутів виробництва та відтворення суспільства. При цьому підході шлюб не відокремлюється від інших відносин у сім'ї, таких як батьківство та спорідненість, а сім'я, яка не заснована на офіційному шлюбі, оголошується не як сім'я, а як роздроблена сімейна група. Виникненню сім'ї постмодерністського типу сприяв підхід еволюціонізму, в якому спостерігається поєднання двох емансипаційних течій. Представники гендерного підходу акцентують увагу на гендерній природі шлюбу та сім'ї. Шлюб розглядається як частина гендерної системи

патріархального суспільства, що відтворює традиційну гендерну ідентичність і гендерні практики.

Щодо гендерних аспектів шлюбу виділяють структуру, установки, стереотипи та ролі. Під сімейною структурою шлюбу мається на увазі сукупність сімейних, духовних, моральних, правових, владних та інших відносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї. Структура шлюбу – це сукупність відносин між членами сім'ї, яка включає родинні стосунки, морально-духовні стосунки. Установки розглядаються в трьох аспектах: когнітивному; емоційному; конативному. Мотиви вступу у шлюб можуть бути наступними: засновані на коханні; засновані на договірній системі; засновані на несправедливому договорі; вимушений шлюб; шлюб як ритуальне виконання суспільних норм. Серед ролей виділяють партнерів, які беруть на себе наступні ролі: відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї; господар; відповідає за збереження родинних зв'язків; організатор сімейної субкультури; організатор розваг.

Соціально-психологічні аспекти психологічної готовності до шлюбу періоду молодості виступають визначення наявності необхідних якостей і станів особистості. Якщо готовність – це схильність до певної поведінки, то готовність створити сім'ю для особистості – це наявність певних сформованих уявлень про сім'ю, її систему, функції та подружні стосунки, це раннє знання того, чого індивід очікує від цього шлюбу та готовність до відповідної поведінки.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ (СТУДЕНТСТВА)

2.1. Характеристика методів дослідження та вибірки досліджуваних

Зміни, що відбуваються в сучасному світі, призвели до зміни ставлення до ролі сім'ї та шлюбу в житті людини. Все більше молодих людей вважають за краще вирішувати в першу чергу свої професійні проблеми, тим самим відкладаючи сімейне життя. Стосовно психологічної готовності можна зазначити, що йдеться не про готовність взагалі, а про готовність до чогось конкретного. У багатьох дослідженнях цей термін використовується в найрізноманітніших значеннях, а також у контексті досить різноманітного спектру психологічних явищ. Безперечно, дослідження психологічної готовності молоді до шлюбу є актуальним.

Психологічна готовність до шлюбу характеризується наявністю певної системи установок, сімейних цінностей, орієнтованих на позитивні стосунки між подружжям, а також відповідні мотиви і здібності.

Важливими факторами готовності до шлюбу є емоційний інтелект, стратегії вирішення конфліктних ситуацій та уявлення про майбутню сім'ю. Критеріями готовності виступає високий емоційний інтелект, домінування стратегій компромісу та співпраці в конфліктних ситуаціях, позитивні уявлення про майбутню сім'ю.

Для дослідження рівня готовності до шлюбу сучасної молоді психологами використовуються різні вітчизняні та зарубіжні методи психологічної діагностики: опитування, спостереження, експеримент, соціометричний метод, методи поперечного розрізу, методи поздовжнього розрізу, методи кількісного та якісного аналізу документів, тестування.

У рамках нашого дослідження було підібрано такі методи готовності до шлюбу сучасної молоді:

- тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І.Ф. Юнда) [71];
- методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О. Волкової) [48];
- мотиваційний аспект вступу у шлюб було досліджено за допомогою методики «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.) [50].
- авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді» [Додаток А].

Організація та база експериментальних досліджень. Дослідження проводилось на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Всього в дослідження було включено 40 осіб (20 хлопців і 20 дівчат) віком від 17 до 30 років.

Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда [71] дає змогу визначити психологічну готовність до шлюбно-сімейних стосунків. Анкета містить 10 ситуацій, кожна з яких має три варіанти відповіді. У кожній із запропонованих ситуацій респондент повинен вибрати один із трьох варіантів відповіді, який відповідає його уявленням про себе та власні дії. Обробка результатів зводиться до визначення сумарного числового значення з урахуванням заданого ключа трансляційної оцінки.

Цей тест також передбачає перспективи успіху сімейних відносин. Тому визначається середнє арифметичне між результатами відповідей обох партнерів (загальна сума ділиться навпіл). Отримане число є показником, який визначає можливість успішності дошлюбного або сімейного союзу. Чим більший показник тим більша перспектива успіху. Середній час виконання тесту становить 10 хвилин.

Діагностична методика «Визначення рольових очікувань і вимог у шлюбі» (О. Волкової [48]) дає змогу виявити структуру розподілу ролей у сімейній системі, уявлення партнера про важливість сімейного життя, статеві відносини, особисту спільність подружжя, батьківські обов'язки, професійні інтереси кожного, уявлення про господарсько-побутову сферу, моральну та емоційну підтримку, зовнішню привабливість партнера. Ці показники, відображають основні функції сім'ї, утворюють сімейну шкалу значень. Крім

того, ця методика спрямована на визначення уявлень подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною в реалізації сімейних функцій, рольових очікувань і домагань. Таким чином, результати даної методики дають змогу виявити ієрархію сімейних цінностей молоді, а також діагностувати соціально-психологічну сумісність молоді у шлюбно-сімейних стосунках. Крім того, опитувальник дає змогу проаналізувати узгодженість функціональної ролі за трьома рольовими структурами:

- нормативні плани (як і має бути);
- обов'язкові плани (як це було б);
- квазіреалістичні плани (як це, швидше за все, буде).

Конструкція опитувальника має два варіанти (чоловічий і жіночий), кожен з яких містить 36 тверджень і складається з 7 шкал. При обробці результатів бали за кожною шкалою сімейних цінностей додаються окремо з урахуванням заданого ключа інтерпретації.

Методика «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.) [50] спрямована на виявлення домінуючих шлюбних мотивів в різних соціальних і вікових групах. Перед респондентами є перелік можливих причин одруження. Їм необхідно визначити вплив кожної з цих сфер на рішення про одруження, використовуючи 5-бальну шкалу, де:

- 5 балів – відповідають максимальній виразності причини;
- 1 бал відповідає її відсутності.

За теоретичним обґрунтуванням даної методики мотиваційна сфера особистості є основною причиною поведінки людини, водночас виконуючи важливу прогностичну функцію. Особливо чітко це проявляється в оцінці мотиваційних тенденцій у конкретних сферах життєдіяльності, до яких належать і шлюбно-сімейні відносини. Проблемою конкретизації та дослідження причин, що відіграють провідну роль при вступі в шлюб, займалися багато вітчизняних та зарубіжних авторів, оцінювання їх, у тому числі, через цілепокладання, установки, потреби та власне мотиви.

Як вважає С. І. Голод [50], одруження через кохання є поширеним стереотипом, що впроваджується в масову свідомість. В результаті «людина (особливо жінка), яка не відчуває такого почуття, вважає себе в кращому у разі невдахою, живучи в очікуванні приходу великої пристрасті». Таким чином, вчений доходить висновку що «любов – істотна підстава для одруження, але не гарантія стабільності сімейних стосунків».

Четвертою методикою, яка була використана стала авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді» [Додаток А]. В анкеті використано низку найбільш популярних і водночас досить актуальних і практично значущих запитань щодо ставлення сучасної молоді людини до шлюбу.

Анкета поєднує в собі питання щодо: цінностей шлюбу; взірця шлюбних стосунків; функцій чоловіка та жінки; лідерства; умов для організації сімейного життя; оптимального віку для створення шлюбу; відношення до дошлюбних сексуальних відносин; очікувань від майбутнього шлюбу; умови щасливого сімейного життя; мотиви вступу у сімейні відносини; причин розпаду сім'ї тощо.

Отож, за даними діагностичними методиками ми отримуємо інформацію, яка дозволить проаналізувати взаємодію подружжя, особливості їх спілкування та стосунків, способи проведення сімейного вільного часу, спільні інтереси та цінності як до шлюбу так і після нього, а також дадуть змогу зрозуміти морально-психологічні основи подружніх стосунків.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

На початковому етапі ми провели огляд та аналіз науково-психологічної літератури щодо стану готовності до шлюбу з різною тривалістю дошлюбних стосунків, для того, аби вивчити уявлення хлопців та дівчат, майбутніх членів сім'ї, про важливість інтимних статевих стосунків для подружнього життя, про особливості та спільні риси партнерів, про обов'язки чоловіка та дружини, батьків, особисті професійні інтереси

кожного з них. них, про ведення господарства та побуту, емоційно - психологічну та моральну підтримку.

Після проведення аналізу літератури ми змогли згрупувати досліджувані суб'єкти та вибрати методи дослідження, які краще відповідають меті дослідження.

Серед них:

–методи дослідження: тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І.Ф. Юнда) [71];

–методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О. Волкової) [48];

–мотиваційний аспект вступу у шлюб було досліджено за допомогою методики «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.) [50].

–Авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді» [Додаток А].

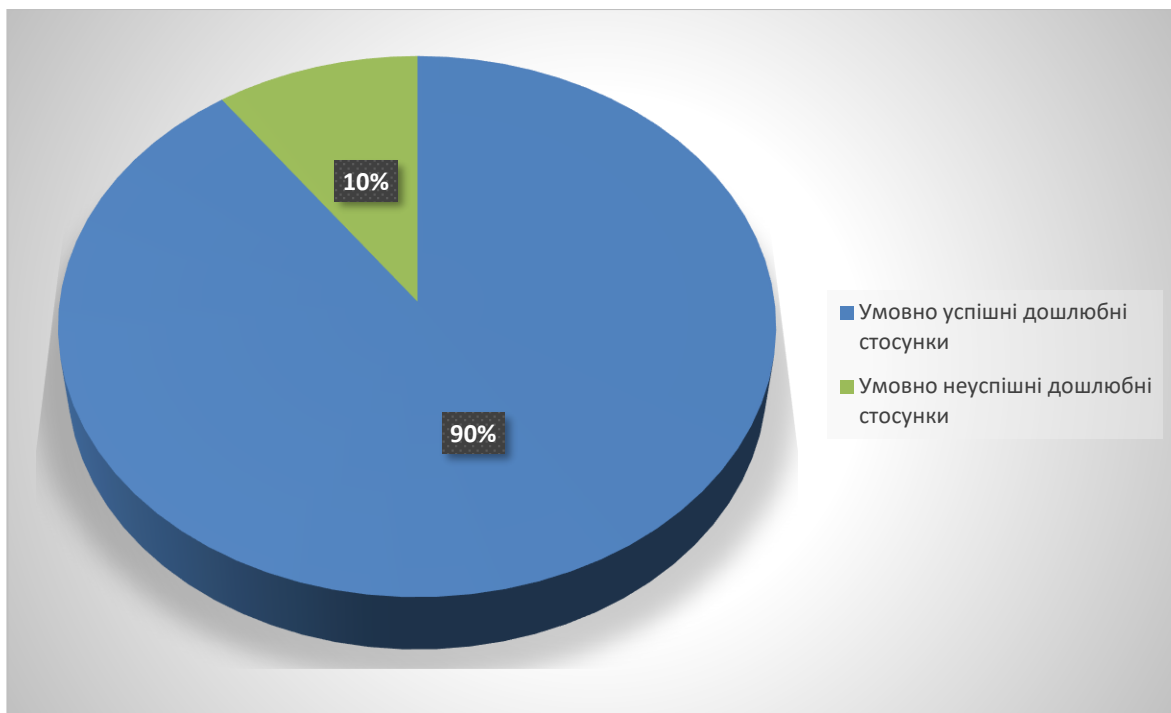
Для визначення категорій, які впливають на успішність союзу, було проведено аналіз готовності партнерів до шлюбу за методикою І. Ф. Юнда [71]. Тест-карта готовності до сімейного життя дозволила виявити реакції на негативні та позитивні ситуації в родині, виявити проблемні питання, які існують у дошлюбних парах.

Згідно з результатами проведеного опитування, більшість респондентів досліджуваної групи «умовно успішні дошлюбні відносини» – 90 % респондентів – обрали судження, яке відображає позитивний розвиток подій. Респондентами було відмічено, що у стосунках з партнером можна спостерігати: емпатію, бажання підтримати один одного, бажання разом обговорювати плани, проявляти ніжність тощо. Негативні реакції в цій групі проявились меншою мірою – 10 % респондентів обрали негативні судження.

У групі «Умовно невдалих дошлюбних відносинах» спостерігалася інша тенденція: із запропонованих суджень респонденти найчастіше вибирали негативні – байдужий підхід одного з партнерів, негативна реакція і навіть критика щодо партнера. Представники цієї групи і в наступних питаннях акцентували увагу на негативних думках.

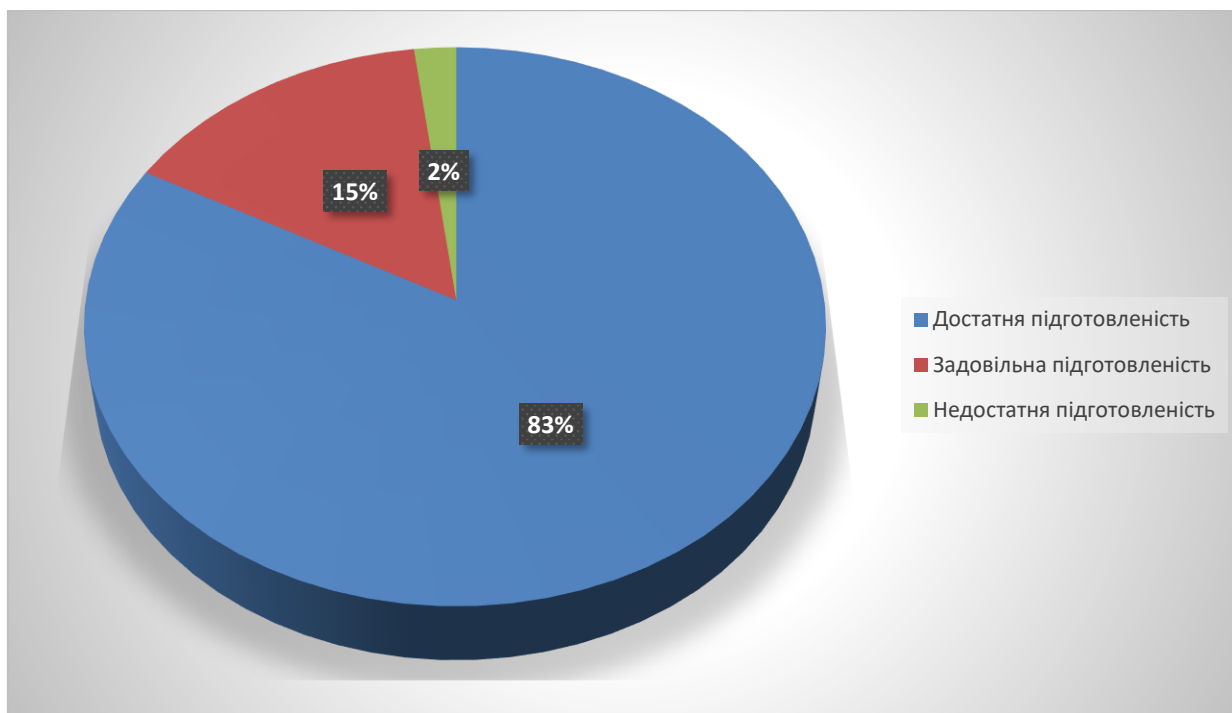
Для наочності ми покажемо результати, наведені вище в діаграмі (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Результати оцінки готовності до шлюбу

Методика дозволила визначити рівень готовності до шлюбу як представників умовно успішних, так і умовно невдалих дошлюбних відносин.

Встановлено, що у групі респондентів, які перебувають в «умовно успішних дошлюбних відносинах», достатня підготовленість до сімейного життя спостерігається у 83 % обстежуваних, задовільна підготовленість спостерігається у – 15 % обстежуваних, недостатня підготовленість до шлюбу у 2 % обстежуваних.

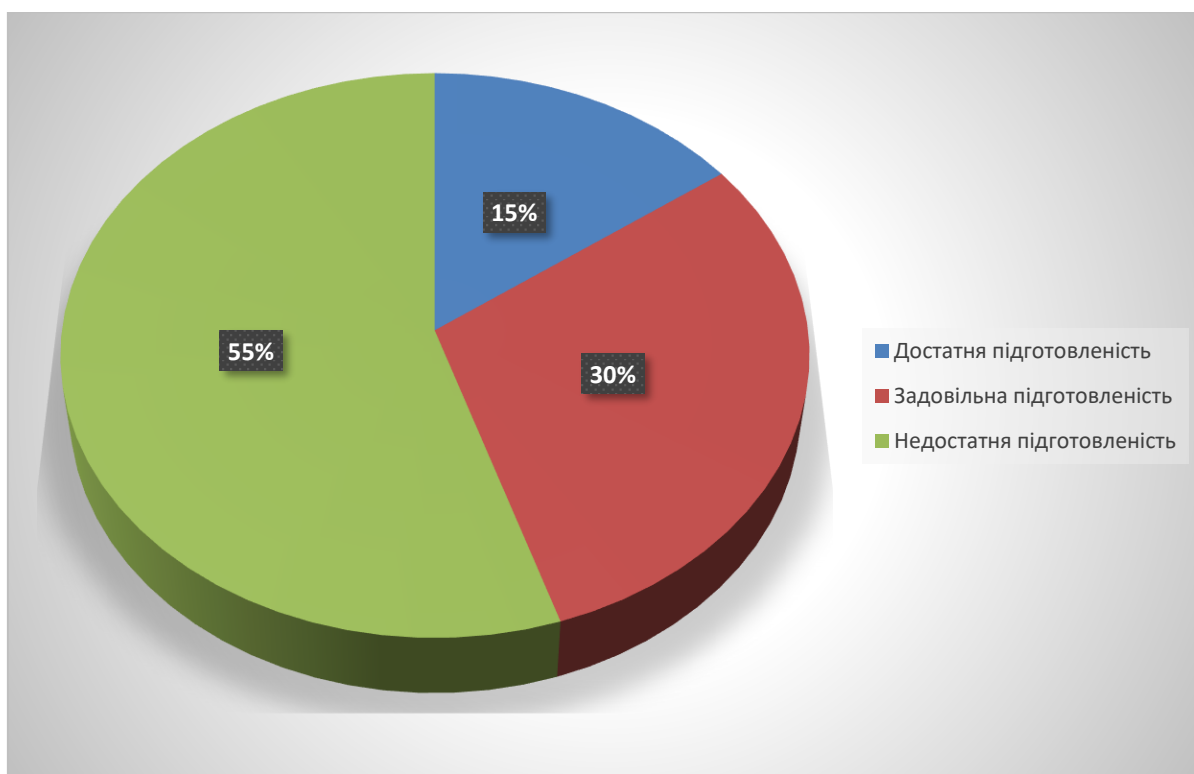

Рис. 2.2. Результати підготовленості до шлюбу в групі «умовно успішних дошлюбних відносин»

У групі респондентів, які потрапили в категорію «умовно неуспішних дошлюбних відносин», достатню підготовленість до сімейного життя і шлюбу було виявлено у 15 % респондентів, задовільну підготовленість виявили у 30 % респондентів і недостатню підготовленість – 55 % респондентів. У подібній категорії респондентів існує уявлення про сім'ю та шлюб, проте відсутнє необхідне прагнення вступу в шлюб.

Проведене дослідження показало, що відсоток підготовлених до шлюбу жінок вищий. Задовільна підготовленість була виявлена у більшості жінок – 87 % та у 68 % чоловіків у групі «умовно успішних дошлюбних відносин», а також недостатня підготовленість до шлюбу була встановлена у 52 % жінок та у 67 % чоловіків у підгрупі «умовно неуспішних дошлюбних відносин».

Поясненням цього феномена можуть бути особливості виховання молоді. Аналіз отриманих даних дозволяє сформулювати висновок, що в осіб, які перебувають в умовно успішних дошлюбних відносинах рівень готовності до сімейного життя вище, ніж в людей, які перебувають в умовно неуспішних дошлюбних відносинах.

Рис. 2.3. Результати підготовленості до шлюбу в групі «умовно неуспішних дошлюбних відносин»

Для визначення рівня очікувань та домагань у сімейному житті партнерів використовувалася методика «Рольові очікування та домагання респондентів у шлюбі». Ця методика спрямована на виявлення бажаного розподілу ролей між чоловіком і дружиною в реалізації сімейних функцій.

Респондентам був запропонований набір тверджень про шлюб, сім'ю, стосунки між чоловіком і дружиною.

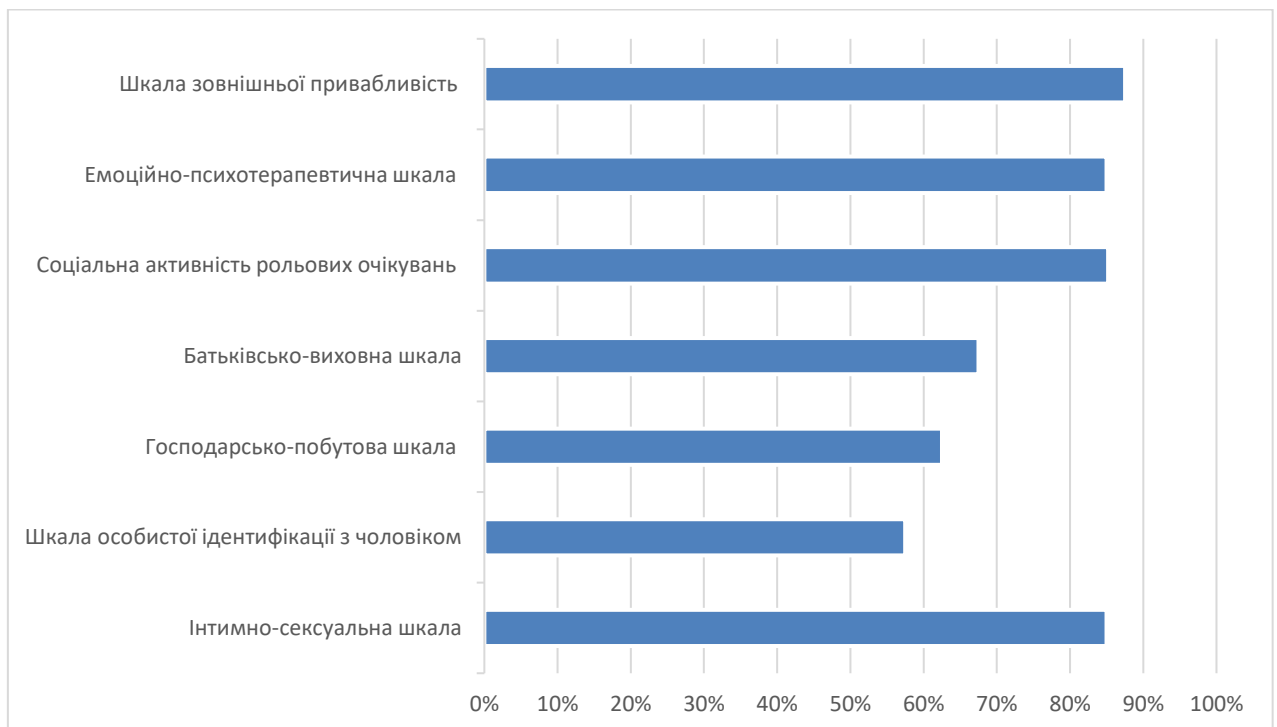
За інтимно-сексуальною шкалою сімейних цінностей у обох вибірках – 85 % респондентів. Це говорить про те, що досліджувані підтверджують що сексуальна гармонія є важливою умовою подружнього щастя.

За шкалою особистісної ідентифікації – 57,5 % від загальної кількості респондентів. Це свідчить, про те що респонденти очікують спільності інтересів із партнером, спільності потреб, ціннісних орієнтацій, і навіть способів проведення часу разом.

За господарсько-побутовою шкалою значення за рольовими очікуваннями в групі досліджуваних 62,5 % від загальної кількості респондентів. Це говорить про те, що молоді люди прагнуть більше залучати партнера до організації побуту і для них господарсько-побутові вміння та навички партнера є важливими.

За батьківсько-виховною шкалою рольових очікувань визначено 67,5 % від загальної кількості респондентів. Це говорить про те, що у людей яскраво виражена установка на активну батьківську позицію свого партнера.

За шкалою соціальної активності рольових очікувань в групі – 82,5 % від загальної кількості респондентів. Це свідчить, що особи молодого віку більш орієнтовані те що, що партнер повинен мати серйозні професійні інтереси, грати активну громадську роль. У молоді виражена значущість позасімейних інтересів, які є основними цінностями у процесі міжособистісної взаємодії партнерів.

Рис. 2.4. Діагностичні результати за методикою «Рольові очікування та домагання респондентів у шлюбі».

За емоційно-психотерапевтичною шкалою значення за рольовими очікуваннями в групі молоді становить – 85 % від загальної кількості респондентів. Це говорить про те, що респонденти очікують, що саме вони візьмуть на себе роль емоційного лідера в ситуації вирішення сімейних питань.

За шкалою зовнішньої привабливості значення становить – 87,5 % від загальної кількості респондентів. Це говорить про те, що для молодої людини є значущою зовнішня привабливість партнера.

Отже, можна зробити висновок, що людям молодого віку важливішими є соціальна активність та фізично-емоційна привабливість у шлюбних стосунках.

Нами отримані результати за методикою Голода С. І. «Мотиви вступу в шлюб»: більшість чоловіків мотивом вступу в шлюб обирають спільність поглядів – 50 % і очікування народження дитини – 50 %. У дівчат дещо інші мотиви вступу в шлюб – матеріальна забезпеченість 62,5 %. Такий мотив вступу в шлюб як почуття самотності і почуття жалю хлопці не обирають взагалі. Тож найвагомішими мотивами вступу до шлюбу у молодих людей є кохання, спільність інтересів і поглядів з майбутнім партнером, матеріальна забезпеченість, яка є більш важливою для дівчат, ніж для хлопців.

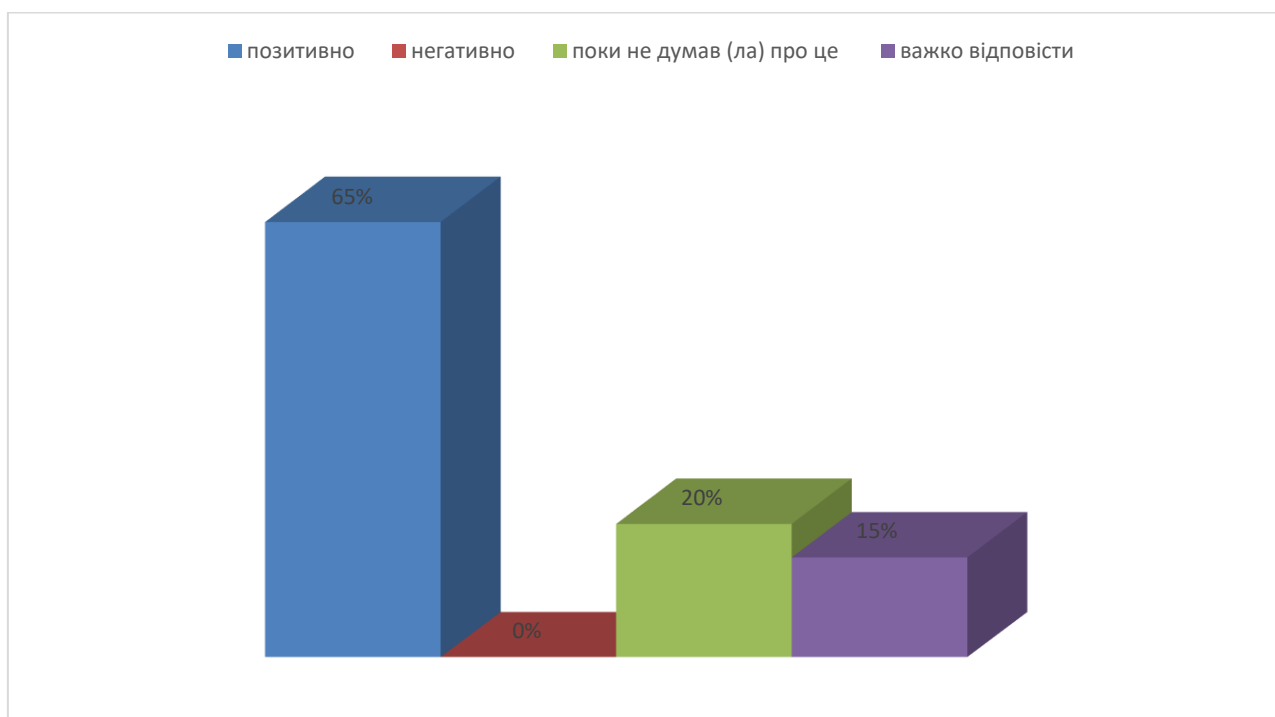
Також, серед тих хто вже вступив у шлюб серед максимально задоволених шлюбом приблизно 62,5 % уклали його за коханням і 38 % обирали шлюб виходячи із спільності поглядів.

Найнижчі показники задоволеності сімейним життям встановлені в тих випадках, коли мотивами укладання шлюбу були випадковість та матеріальна вигода.

У ході тестування досліджуваних за авторською методикою «Шлюб очима сучасної молоді» нами були отримані дані, що надалі будуть представлені у параграфі більш деталізовано.

На питання «Як ви ставитесь до шлюбу» ми отримали наступні відповіді респондентів: позитивне ставлення обирають – 65 % респондентів;

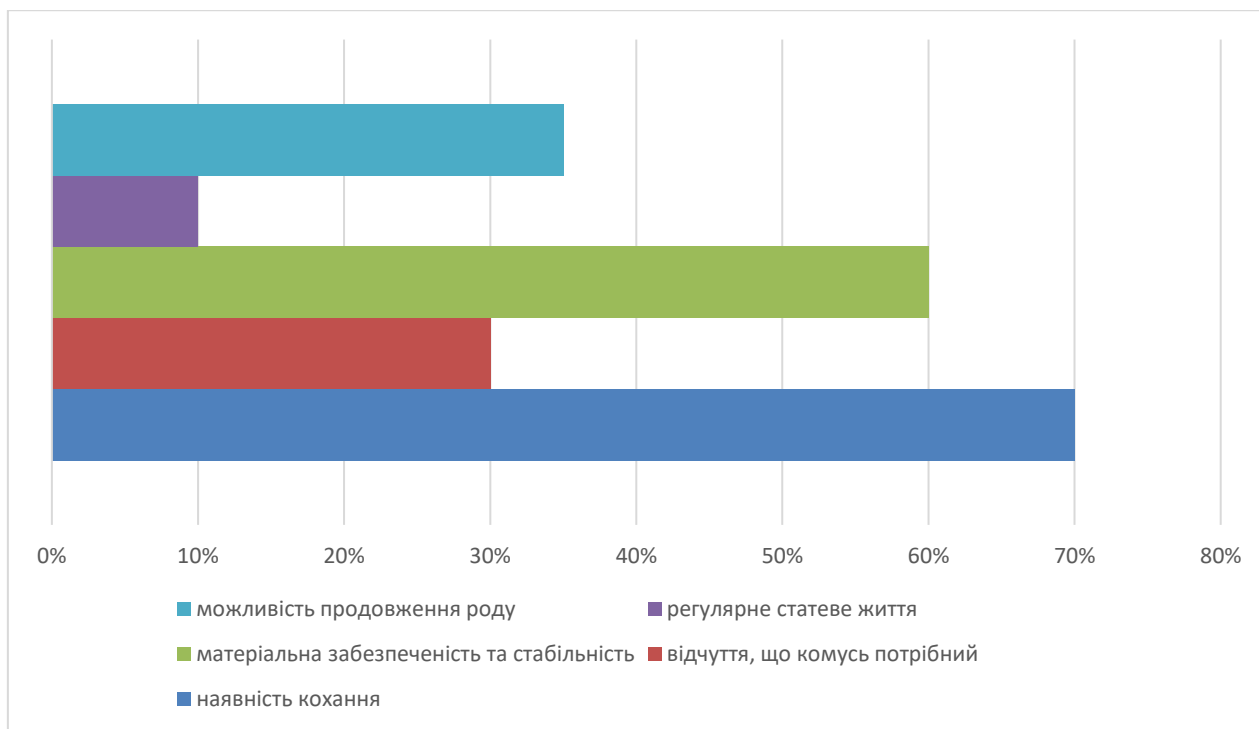
негативне не обрав жоден; 20 % зазначають що не думали про своє відношення до шлюбу; 15 % респондентів важко відповісти.

Рис. 2.5. Результати відповідей на питання «Як ви ставитесь до шлюбу?»»

На питання «У чому основна цінність шлюбу?» респонденти відповіли наступним чином:

- наявність кохання – 70 %;
- відчуття, що комусь потрібний – 30 %;
- матеріальна забезпеченість та стабільність – 60 %;
- регулярне статеве життя 10 %;
- можливість продовження роду – 35 %.

Рис. 2.6. Результати відповідей на питання «У чому основна цінність шлюбу?»

Наступний пункт анкети передбачав відповіді на питання «Які на вашу думку основні функції в сім'ї чоловіка?» та «Які на вашу думку основні функції в сім'ї жінки?».

Отримані результати щодо функцій чоловіка розподілились наступним чином:

- піклуватися про дружину та дитину – 80%;
- господарювання – 30%;
- належно виконувати батьківську роль – 50%;
- бути головним у сім'ї – 20 %;
- матеріальне забезпечення сім'ї – 70 %.

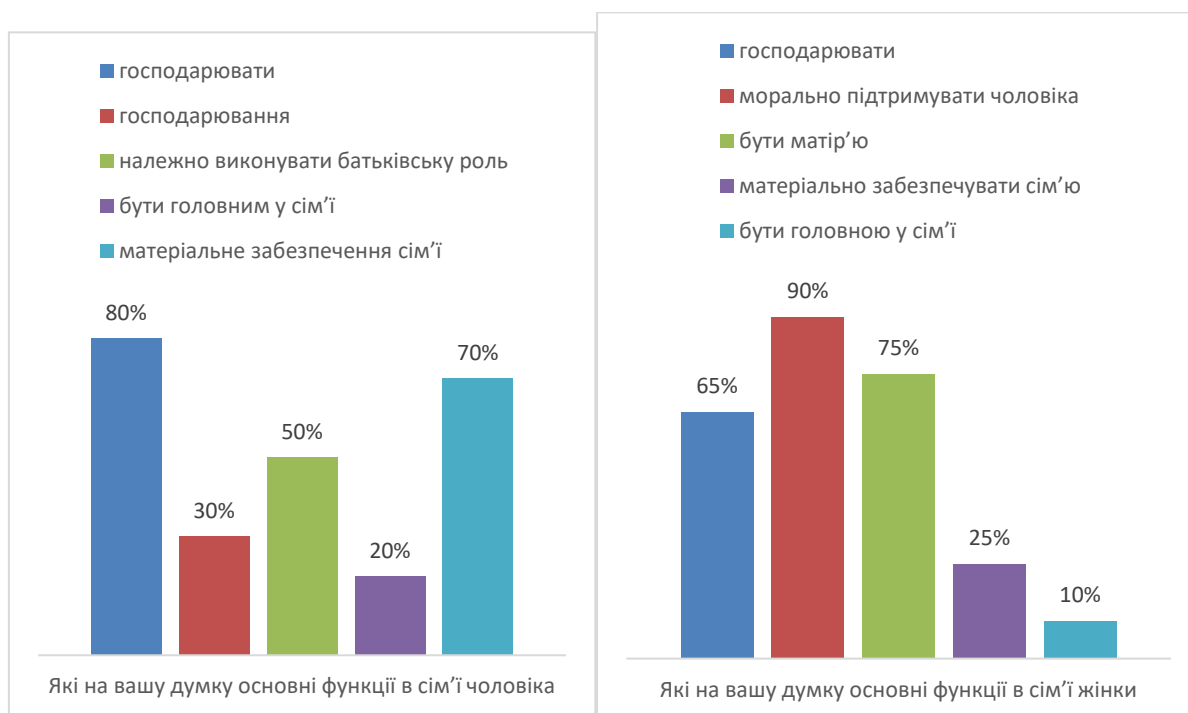
Для наочності ми покажемо результати на діаграмі (рис. 2.7).

Щодо основних функції в сім'ї жінки отримані наступні результати:

- господарювати – 65 %
- морально підтримувати чоловіка – 90 %

- бути матір'ю – 75 %
- матеріально забезпечувати сім'ю – 25 %
- бути головною у сім'ї – 10 %.

Отримані дані внесено в порівняльну діаграму (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Порівняльні результати відповідей щодо функцій чоловіка і жінки в сім'ї

Відповідно до діаграми, можна зробити такі висновки що серед чоловіків найголовнішими функціями виступають господарство та матеріальне забезпечення сім'ї, а серед жінок – моральна підтримка чоловіка та роль матері.

Щодо питання про лідерство в сім'ї і чоловіки і жінки – 90 % респондентів відзначають, що в шлюбі має панувати рівність. 5 % – відзначають що лідером має бути чоловік; 5 % – відзначають що це не має значення.

Серед мотивів, які мають домінувати при вступі в шлюб досліджувані виділяють важливість наступним чином:

- а) можливість бути із коханою людиною – 75 %;
- б) спільність поглядів та інтересів – 85 %;
- в) бажання мати дітей – 30 %;
- г) налагоджений побут – 70 %;
- д) страх бути самотнім – 5 %;
- е) інтимно-сексуальні стосунки – 10 %;
- є) матеріальна вигода – 10 %;
- ж) бажання батьків – 0 %.

Цікавим також є визначення оптимального віку для вступу у шлюб:

- 45 % – 21–25 років;
- 15 % – після 30 років;
- 40 % – 26–30 %.

Також перед респондентами ставили питання щодо ставлення до дошлюбних сексуальних відносин. І їх відповіді розділились наступним чином:

Таблиця 2.1

Оптимальний вік для вступу в шлюб

	Вік респондентів		
	21–25 років	26–30 років	Після 30 років
Відсоткове відношення	45 %	15 %	30 %

Ще одним питанням на яке відповідали респонденти стало наступне:
«Як ви вважаєте, чи готові Ви на даний час до сімейного життя?».

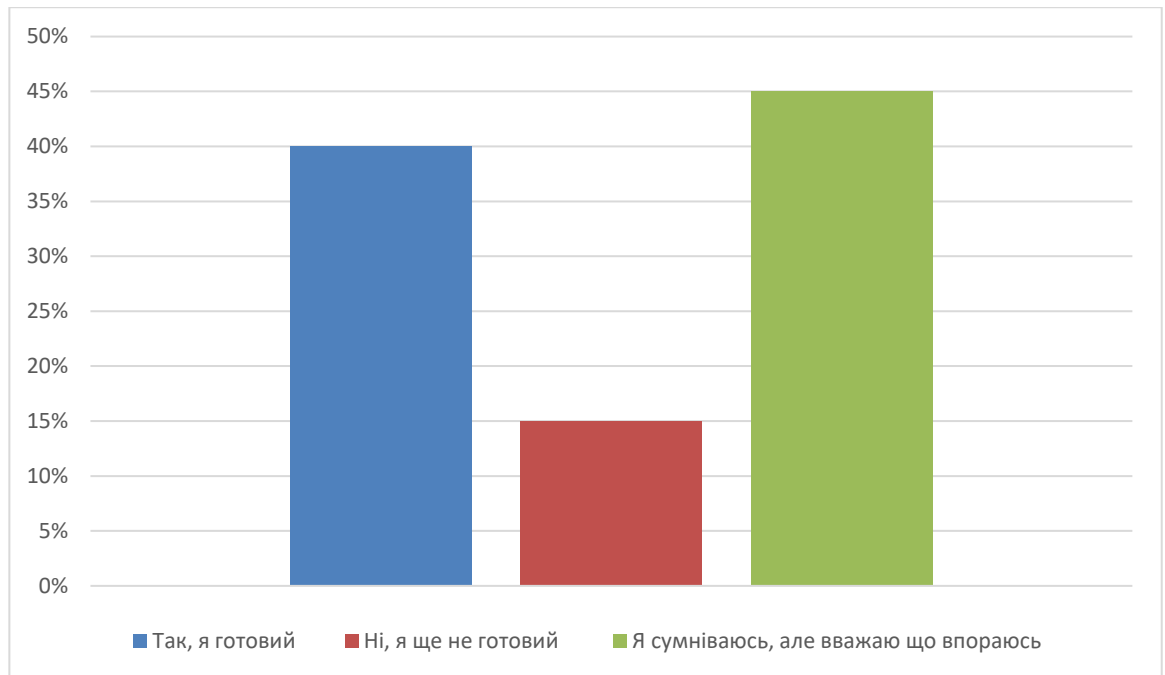
Отримані дані свідчать про наступне:

40 % – готові до сімейного життя.

15 % – ще не готові до сімейного життя.

45 % сумніваються, але вважаю що впораються.

Для наочності зобразимо отримані результати у вигляді діаграми.

Рис. 2.8. Результати відповідей на питання «Як ви вважаєте, чи готові Ви на даний час до сімейного життя?»

В процесі опитування було вивчено умови, які необхідні, на думку студентів, для щасливого сімейного життя. Ранжування в порядку зростання їх цінності дало такий розподіл: бажання батьків, страх бути самотнім, матеріальна вигода, інтимно-сексуальні стосунки, бажання мати дітей; налагоджений побут, можливість бути із коханою людиною, спільність поглядів та інтересів.

З такого розподілу видно, що у молодих людей домінуючу позицію займає спільність інтересів та поглядів. Оптимальним віком для вступу в шлюб є вік від 21 до 25 років. Згідно з отриманими результатами проведеного опитування, більшість респондентів групи відмічають у стосунках з партнером як позитивні якості, бажання підтримати один одного, бажання разом обговорювати плани, проявляти ніжність тощо. Людям молодого віку важливими є соціальна активність та фізично-емоційна привабливість у шлюбних стосунках.

Серед основних функцій в шлюбі найбільш вагомими є турбота один про одного, матеріальне забезпечення, господарювання, моральна підтримка

та належне виконання батьківської ролі. До найменш значущих функцій варто віднести лідерство в сім'ї.

Серед головних цінностей на першому місці наявність кохання; на другому – матеріальна забезпеченість та стабільність; на третьому – можливість продовження роду.

Встановлено, що молодь не повністю усвідомлює, що саме психологічна готовність запорука успіху в сім'ї. Виявлена висока підготовленість студентів до конструктивної поведінки в проблемних ситуаціях. Близько половини з них характеризується вмінням йти на компроміс, поступливістю та вмінням вислухати і погоджувати свої дії в конфліктних ситуаціях

Тож, можна зробити узагальнюючий висновок, що досліджувана група респондентів є готовою до шлюбних відносин, проте не за всіма показниками. Вивчення життєвих установок студентства демонструє значущість сімейних цінностей та відповідальне ставлення юнаків і дівчат до вступу в шлюбні відносини.

2.3. Програма підготовки молоді до шлюбу

У сучасному українському суспільстві інститут сім'ї і шлюбу переживає кризу. Різко зросла кількість розлучень та юридично незареєстрованих шлюбів, що значною мірою дестабілізує соціальну ситуацію та загрожує вихованню духовної культури майбутніх поколінь.

Зниження ролі шлюбу в формуванні особистості – факт, який має місце в нашому суспільстві. Нині посилюється розшарування сімей за рівнем доходів; зростає кількість розлучень, позашлюбних дітей, руйнується традиційна сімейна структура; змінюються старі, загальноприйняті норми поведінки, характер подружніх стосунків, стосунків батьків і дітей, ставлення до виховання.

Молодь, яка вступає у шлюбний вік, зазвичай не готова до виконання своїх подружніх і батьківських обов'язків. Про це свідчать: зростання

розлучень, конфлікти у розподілі влади в сім'ї, невміння молодого подружжя вести домашнє господарство, ухилення від виконання батьківських функцій, збільшення випадків відмови від новонароджених дітей, прояви агресії до власних дітей.

Для створення позитивного досвіду в цій сфері взаємин не завжди вистачає зусиль сім'ї, тому необхідне навчання молоді сімейному життю, активна участь у цій діяльності установ, які надають соціальні та освітні послуги, а також як участь громадськості. Підлітковий та юнацький вік характеризується формуванням світоглядних позицій та ціннісних орієнтацій особистості, зокрема орієнтації на стабільну та благополучну сім'ю, відповідальне батьківство та цінності сімейного життя. Тому важливо інформувати молодь про соціальні ролі подружжя у створенні сім'ї, формувати позитивні стосунки та уявлення про шлюб як соціально значущу цінність.

Підготовка молоді до шлюбу та майбутнього сімейного життя є складовою частиною загальної системи виховання молодого покоління. При цьому до недавнього часу вважалося, що юнак після досягнення певного віку повністю готовий до створення сім'ї. Проте обумовленість змін у сім'ї культурно-історичною динамікою суспільних відносин не тільки не виключає, а й передбачає необхідність спеціальної підготовки підростаючих поколінь до життя в сім'ї. Численні соціологічні, педагогічні, психологічні дослідження переконують, що метою психологічної роботи має бути готовність юнаків і дівчат до вступу в шлюб і створення сім'ї.

У процесі життя діти переймають від старших поколінь чимало знань про стосунки до людини іншої статі, про шлюб, про сім'ю, засвоюють норми поведінки. Вони рано починають розвиватися почуття товариства, дружби, честі, гідності. Це сприяє формуванню уявлень про кохання як найвище людське почуття, про шлюбно-сімейні стосунки. Все це дуже цінно, але за нинішнього темпу життя природний механізм передачі таких знань уже недостатній. Тому важливе місце має належати і до спеціальної підготовки

підростаючого покоління в школі, закладі вищої освіти та в батьківській сім'ї до створення в майбутньому своєї сім'ї; до виконання подружніх та батьківських обов'язків, до виховання дітей.

Враховуючи актуальність вище викладеного, нами розроблено програму «Підготовка молоді до шлюбу». Дана програма може бути реалізована у вигляді додаткового курсу для студентів спеціальності «Психологія» та «Соціальна робота» під час навчання в закладі вищої освіти.

Важливим елементом підготовки молоді до сімейного життя є розвиток культури статевих стосунків, формування мислення щодо збереження подружньої вірності у шлюбі, цілісності та мудрості фізіологічної та моральної, духовної єдності подружжя.

Мета програми: формування сучасних уявлень і думок про шлюб, готовності до шлюбу, вміння правильно будувати сімейні стосунки та виховувати дітей, формування почуття відповідальності за свою поведінку до шлюбу, а також моральна поведінка у сфері стосунків між чоловіком і жінкою.

Готовність до шлюбу є цілісною категорією, яка включає низку аспектів, на формування яких спрямовані **завдання програми:**

1. вивчити особливості майбутньої ролі в сім'ї;
2. підтримувати формування активної та відповідальної позиції щодо майбутнього сімейного життя;
3. сприяти формуванню позитивних навичок міжособистісного спілкування, духовно-моральних стосунків між чоловіком і жінкою;
4. допомогти учасникам розвинути більш реалістичне розуміння сімейного життя, надаючи інформацію про призначення сім'ї, її вікові кризи та існування внутрішніх правил;
5. розширити знання у сфері сімейних відносин;
6. навчитися вмінню вирішувати конфлікти в конструктивний спосіб (без застосування насильства);
7. підвищити цінності батьківства та материнства серед молоді;

8. формувати почуття відповідальності за близьких;
9. розвивати вміння учасників програми бачити перспективу свого майбутнього життя, формувати життєві цілі;
10. мотивувати учасників до подальшої роботи над саморозвитком.
11. дослідити сучасні уявлення про сім'ю серед молоді 16-18 років.

Згідно з метою програми зміст підготовки студентів полягає у таких напрямках:

- здійсненні аналізу проблеми готовності студентства до сімейного життя в педагогічній теорії і практиці закладу вищої освіти;
- розкриття сутності і змісту поняття «готовність до вступу в шлюб»;
- розкриття складових компонентів готовності молоді до сімейного життя;
- обґрунтування основних принципів, методів й форм роботи практичного психолога з підготовки молоді до вступу в шлюб;
- навчання організації та проведення просвітницької (виховну) роботи серед молоді в процесі різнобічної підготовки її до сімейного життя.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати**:

- сутність і значення поняття «готовність до шлюбу» та його структурні компоненти;
- вікові уявлення про шлюб і сім'ю, ознаки всебічної готовності молоді до сімейного життя;
- історичний розвиток проблеми підготовки молоді до сімейного життя;
- теорії вибору подружжя, основні функції дошлюбного спілкування, психогігієнічні основи спілкування в дошлюбний період;
- основні компоненти сексуально-інтимної підготовки молоді до сімейного життя;
- правові основи шлюбу та сім'ї, умови та порядок укладення шлюбу, права та обов'язки батьків і дітей.

– основні принципи та методи роботи соціального педагога, практичного психолога з підготовки студентської молоді до сімейного життя.

– підвищення компетентності учасників програми в питанні сімейно-шлюбних відносин;

– формування відповідальності, готовності особистості взяти на себе нову систему обов'язків по відношенню до шлюбу, майбутніх дітей;

– засвоєння учасниками програми соціальних норм і стандартів стосунків, у тому числі гендерних ролей;

– формування відповідального ставлення до питання створення сім'ї;

– розвиток уміння адекватно реагувати в кризових ситуаціях;

– мотивація учасників до оновлення знань про особливості сімейного життя;

– розвиток комунікативних навичок учасників.

Програма розрахована на 1 навчальний семестр. Навчання планується 2 рази на тиждень, кожне з них розраховане на одну академічну групу. Оптимальна кількість учасників під час заняття 20–25 студентів.

Таблиця 2.2

Етапи реалізації

Назва етапу	Термін реалізації	Зміст
Організаційний	Вересень	проведення первинної діагностики, обробка результатів
Психолого-педагогічний	Жовтень – січень	Проведення тренінгів, ділових ігор, лекційних, занять, занять-практикумів
Заключний	Лютий	діагностика результативності програми, підбиття підсумків

Організаційний етап

Проводиться робота на базі навчального. Програма комплексна і передбачає залучення багатьох експертів, в даному випадку спеціалістів зі сфери психології та соціальної роботи. На першому етапі проводяться необхідні для роботи діагностичні заходи з метою отримання інформації щодо уявлення молоді про шлюб.

Психолого-педагогічний етап

Психолого-педагогічний або основний етап – виконання основних заходів програми. Програма включає психологічну підготовку молоді до сімейного життя, усвідомлення соціально-правових питань, дитячо-батьківських, подружніх відносин. Кожне заняття має певну тему і мету. Спочатку проводяться заняття, на яких розкриваються такі поняття, як сім'я, любов, закоханість, співчуття, дружба. У програмі є теми, присвячені вивченню рис особистості, спілкування з іншими, розвитку впевненості в собі, соціальних ролей і важливості лідерства в сім'ї, стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Крім того, в програмі є тренінгові заняття.

Реалізація цієї програми відбуватиметься у формі лекцій та тренінгових занять з елементами рольових ігор, співбесід, дискусій, ділових ігор.

Заключний етап

Цей етап є найменшим за обсягом часу. На цьому етапі виконується діагностика студентів, які прослухали курс, відповідність реальних і очікуваних результатів висновок.

Методи навчання:

- словесні методи (оповідання, пояснення, розмова);
- методи навчання на проблемній та діалоговій основі;
- Наочні методи (демонстрація таблиць, схем, ілюстрацій);
- практичні методи (тренінги, дискусія, ігри, вправи, психотренінги з використанням кіно- та відеоматеріалів, ресурсів ІКТ та ін.).

Види занять:

- лекція (перевага цього полягає в тому, що він відрізняється чіткістю та логікою викладу);
- лекція-бесіда (перевага полягає в наявності зворотного зв'язку, активності та довірливості підлітків);
- тренінгові заняття (проводяться у формі вправ та тестів).

Таблиця 2.3

Лекційний план програми «Підготовка до шлюбу»

Терміни реалізації програми	Теми лекційного матеріалу
1 заняття	Тема 1. Шлюб та його психолого-педагогічні засади.
2 заняття	Тренінгове заняття: Кохання і закоханість: чи є різниця?
3 заняття	Тема 2. Шлюб як соціально-психологічний та педагогічний феномен.
4 заняття	Тренінгове заняття: Період побачень: на що звертати увагу?

Продовження таблиці 2.3

5 заняття	Тема 3. Етапи розвитку шлюбу. Основні умови подружньої сумісності. Психологія подружнього спілкування.
6 заняття	Тренінгове заняття: важливі складові міцного та щасливого шлюбу
7 заняття	Тема 4. Кризові явища у шлюбі.
8 заняття	Тренінгове заняття: Мистецтво вирішення конфліктів
9 заняття	Тема 5. Основні форми, методи та прийоми виховання дітей в сім'ї.
10 заняття	Тренінгове заняття: Основні фактори відповідального батьківства
11 заняття	Тема 6. Чоловіки та жінки в сім'ї. Поділ ролей у ній
12 заняття	Тренінгове заняття: Сексуальні стосунки: що потрібно про них знати?
13 заняття	Тема 7. Очікування та вимоги молоді до сімейного життя. Портрет ідеального чоловіка та ідеальної жінки.
14 заняття	Тренінгове заняття: Чоловік та дружина: в чому різниці?
15 заняття	Тема 8. Сім'я моїми очима
16 заняття	Тренінгове заняття: Важливість прощення в подружніх стосунках
17 заняття	Тема 9. Готовність до шлюбу та сімейного життя.
18 заняття	Тренінгове заняття «Готовність до створення сім'ї»
19 заняття	Тема 10. Особливості чоловічої та жіночої психології
20 заняття	Тема 11. Господарсько-економічна сфера сімейних відносин. Роль сімейних традицій

Продовження таблиці 2.3

21 заняття	Тренінгове заняття: Основні потреби подружжя
22 заняття	Міні проєкт-представлення «Мої кроки до успішного майбутнього після опрацювання курсу «Підготовка молоді до шлюбу»»
23 заняття	Проходження тестування слухачами курсу
24 заняття	Узагальнене заняття

Дана програма лекцій та тренінгів спрямована на формування психологічної, мотиваційної та соціальної готовності молоді до створення сім'ї та руйнування тих негативних стереотипів та уявлень про шлюб, які формуються у сучасних молодих людей на основі відсутності належної освіти та базових знань.

Очікувані результати:

- формування розуміння важливості створення сім'ї, уявлень про сімейне щастя та умов для її створення;
- знати основні родинні зв'язки у сім'ї, етичні правила взаємовідносин між хлопцем та дівчиною, обов'язки членів сім'ї;
- вироблення моральної готовності до створення сім'ї;
- розвиток уміння розуміти стан та проблеми іншої людини, бути терпимим;
- використовувати набуті знання та вміння у практичній діяльності та повсякденному житті.

На підсумковому етапі проводиться діагностика за наступними методами:

- методи дослідження: тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І.Ф. Юнда);
- методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О. Волкової);
- мотиваційний аспект вступу у шлюб було досліджено за допомогою методики «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.);

– авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді» для визначення ступеня обізнаності учасників програми, сформованості певних навичок готовності до шлюбу.

Можна зробити висновок, що нині актуальні проблеми нашого суспільства викликані здебільшого і нестабільністю та сімейними проблемами. Щорічне зростання кількості розлучень, значна частина яких припадає на фазу адаптації подружжя один до одного, зростання позашлюбної народжуваності, відмова від дітей, катастрофічне зниження народжуваності призвели до виникнення моральних або демографічних проблем нашої країни. Одним із шляхів вирішення цих проблем є підготовка молодого покоління до шлюбно-сімейних стосунків і особливо психолого-педагогічна підготовка молоді до сімейного життя.

Важливою проблемою виховання є підготовка молоді до сімейного життя. Система уявлень про сім'ю є важливим фактором, що визначає характер стосунків і емоційний клімат сім'ї. Стійкість шлюбно-сімейних стосунків залежить від готовності дівчат і хлопців до сімейного життя, де готовність до шлюбу розуміється як система соціально-психологічних установок особистості, що зумовлює емоційно позитивне ставлення до сімейного життя.

Підготовка до сімейного життя традиційно є одним із головних напрямів виховання молоді, не менш важливим, ніж підготовка до праці. Тому важливо сформувану у молоді конструктивну модель сім'ї ще до того, як вона почне створювати власну сім'ю.

Серед багатьох аспектів проблеми формування готовності молоді до сімейного життя в дослідженні виділяється правильне розуміння соціальної ролі сім'ї та шлюбу в сучасному суспільстві, наявність громадянської правосвідомості.

Отже, завдяки розробленій програмі у вигляді навчального курсу студенти отримають знання, натренують необхідні навички з основ психології шлюбу. Навчання спрямоване на правильну постановку

комунікації в майбутньому шлюбі: студентство навчиться правильно говорити про кожну сферу свого сімейного життя, приймати рішення, що задовільняють обох в парі, ставити спільні сімейні цілі та досягати їх.

Висновки до 2 розділу

Охарактеризовано методи дослідження, а саме: тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І.Ф. Юнда); методика «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О. Волкової); мотиваційний аспект вступу у шлюб було досліджено за допомогою методики «Мотиви вступу в шлюб» (Голод С. І.); авторська анкета «Шлюб очима сучасної молоді». Ці методики дозволяють проаналізувати особливості спілкування та стосунків, особливості особистості подружжя, способи проведення сімейного вільного часу, спільні інтереси та цінності як до шлюбу так і після нього, а також дають змогу зрозуміти морально-психологічні основи подружніх стосунків

Проаналізувавши отримані результати варто зазначити що у молодих людей домінуючу позицію займає спільність інтересів та поглядів. Для них важливими є соціальна активність та фізично-емоційна привабливість у шлюбних стосунках. З основних функцій у шлюбі найважливішими є взаємна турбота, матеріальна підтримка, управління, моральна підтримка та належне виконання батьківської ролі. Лідерство в сім'ї слід віднести до найменш важливих функцій.

Досліджувана група в загальному готова до шлюбу, але не за всіма показниками. Дослідження життєвих установок студентів вказує на важливість сімейних цінностей та відповідального підходу юнаків і дівчат до шлюбу.

Також, нами розроблено програму у формі навчального курсу. В рамках цієї програми студенти отримують знання, тренують необхідні навички та формують характер. Ця програма спрямована на правильне спілкування в майбутньому шлюбі: слухачі навчаться правильно говорити про кожну сферу свого сімейного життя, приймати рішення, які задовольняють обох як подружжя, ставити спільні сімейні цілі та досягати їх.

ВИСНОВКИ

У світі зростає кількість людей, які вступають у сімейні відносини необдумано і передчасно. А тим часом, шлюб вимагає не лише прийняття на себе відповідальності, а й уміння спілкуватися з партнером. Тому проблема психологічної готовності до створення шлюбу є актуальною.

Значне коло зарубіжних та вітчизняних дослідників у різні періоди обрали темою вивчення проблему гендерних особливостей готовності до шлюбу: Ю. Альошина [4], К. Безверхня [6], Т. Дучимінська [51], К. Котлова [6], С. Глазунов [25], Л. Журавльова [36], Л. Магдисюк [51], М. Мушкевич [51], Е. Самотаева [61], Р. Федоренко [75], О. Щотка [80] тощо.

Сьогодні гендер виступає в якості одного з важливих компонентів розуміння і сприйняття соціальної реальності. Суб'єктами подібних відносин є чоловіки і жінки, які мають відмінності в соціальному статусі, рольових функціях, особливостях соціальної поведінки, зокрема, в сфері шлюбно-сімейних відносин.

Відповідно **мети** та завдань дослідження нами:

1. Здійснено теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей шлюбу сучасної молоді та визначено ряд психологічних підходів вивчення проблеми гендерних особливостей шлюбу серед яких варто виокремити: функціоналістичний підхід у дослідженнях, підхід еволюціонізму, гендерний підхід.

2. Уточнено сутність психологічної готовності до шлюбу: структура, установки, стереотипи, ролі та соціально-психологічні аспекти психологічної готовності до шлюбу періоду молодості. Під сімейною структурою шлюбу мається на увазі сукупність сімейних, духовних, моральних, правових, владних та інших відносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї. Структура шлюбу – це сукупність відносин між членами сім'ї, яка включає родинні стосунки, морально-духовні стосунки. Установки розглядаються в трьох аспектах: когнітивному; емоційному; конативному. Мотиви вступу у шлюб можуть бути наступними: засновані на коханні;

засновані на договірній системі; засновані на несправедливому договорі; вимушений шлюб; шлюб як ритуальне виконання суспільних норм. Серед ролей виділяють партнерів, які беруть на себе наступні ролі: відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї; господар; відповідає за збереження родинних зв'язків; організатор сімейної субкультури; організатор розваг.

3. Емпірично досліджено психологічну готовність до шлюбу сучасної молоді та отримано результати. Варто зазначити що у молодих людей домінуючу позицію займає спільність інтересів та поглядів. Для них важливими є соціальна активність та фізично-емоційна привабливість у шлюбних стосунках. З основних функцій у шлюбі найважливішими є взаємна турбота, матеріальна підтримка, управління, моральна підтримка та належне виконання батьківської ролі. Лідерство в сім'ї слід віднести до найменш важливих функцій. Досліджувана група в загальному готова до шлюбу, але не за всіма показниками. Дослідження життєвих установок студентів вказує на важливість сімейних цінностей та відповідального підходу юнаків і дівчат до шлюбу.

4. Розроблено програму формування готовності до шлюбу сучасної молоді (студенства) у формі навчального курсу. В рамках цієї програми студенти отримують знання, тренують необхідні навички та формують характер. Ця програма спрямована на формування вміння ефективно спілкуватися в майбутньому шлюбі: слухачі навчаться правильно говорити про кожну сферу свого сімейного життя, приймати рішення, які задовольняють обох як подружжя, ставити спільні сімейні цілі та досягати їх.

Список використаних джерел:

1. *Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів, 22–24 жовтня 2015 р., Мукачево / Ред. кол.: Т. Д. Щербан та ін.. Мукачево: Видавництво МДУ, 2015. 360 с.
2. Андрусак І. П. Ідея гендерної рівності в українській правовій думці другої половини XIX століття: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 233 с.
3. Антощенко А. Гендерні особливості комунікативної поведінки. Національний університет «Острозька академія». Науковий блог. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/гендерні-особливості-комунікативної/>
4. Альошина Ю. Є. Задоволеність шлюбом і взаємне сприйняття подружніх пар з різним стажем спільного життя: *Вісник МГУ*. Серія 14. Психологія, № 2, 1987. С. 10–16.
5. Бега М. І. Вплив гендерних стереотипів на чоловічі та жіночі ролі в сучасній сім'ї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. Вип. 89. С. 6–9.
6. Безверхня К., Котлова Л. . Гендерні особливості уявлення молоді про офіційний та цивільний шлюб. URL: http://eprints.zu.edu.ua/29956/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_9_2017.pdf#page=11
7. Берн Ш. Гендерная психология. Москва: Прайм-Еврознак, 2004. 320 с.
8. Бойко В. В. Малодітна сім'я (соціально-психологічний аспект). М. «Думка», 1988. С. 115.
9. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2001. 96 с.

10. Борщ К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Т. 201, № 189. С.81-84.
11. Буковинський А. Й. Духовна культура в сім'ї. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2011. № 45. С. 228.
12. Буковинський А. Й. Навчально-методичний посібник для фахівців, які впроваджують програми підготовки до подружнього життя. Київ: Україна, 2014. 172 с.
13. Буленко Т. В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної молоді сім'ї. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2010. № 9. С. 67–85.
14. Варій М. Й. Психологія: підручн. 3-є вид., випр. і доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
15. Васківська С. В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник. Київ: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
16. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія: навч. посібник. Київ: Кондор, 2009. 550 с.
17. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О. В. Скрипченко, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
18. Виготський Л. С. Педагогічна психологія. Москва: Педагогіка, 1991. 479 с.
19. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
20. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ: Академія, 2002. 575 с.
21. Вплив механізмів саморегуляції на процеси соціалізації та самоактуалізації особистості в період юності. Збірник наукових праць. Вип. 449–450. *Педагогіка та психологія*. Чернівці: ЧНУ, 2009. С. 15–20.
22. Ганкевич О. В. Вплив дозвілля на задоволеність подружнім життям. *Наука і освіта*. 2014. № 14. С. 89–93.

23. Гендерно-рольові експектації подружньої пари. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10343/1/%D0%A7%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0_%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B6%D1%8F%2C%20%D0%94%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%2C%202015.pdf (дата звернення: 23.02.2022)
24. Гендерний розвиток у суспільстві: конспекти лекцій / відп. ред. Київ: ПЦ “Фоліант”, 2005. 351 с.
25. Глазунов С. В. Проблеми формування та розвитку шлюбно-сімейного способу життя сучасні молоді. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78560.doc.htm (дата звернення: 23.08.2021)
26. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. Психологічний часопис, (1). 2016, С. 41–55.
27. Горецька О. В. Психологія сім’ї: навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ :Видавець Ткачук О.В., 2015. 216 с.
28. Горностаєв П. П. Особистість і роль: рольовий підхід в соціальній психології особистості. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2007. 273 с.
29. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник психологічного здоров'я жінки. Матеріали укр.-польськ. конф. Психологічні проблеми суспільства епохи трансформації. Львів, 2003. 23 с.
30. Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 7.08.2022)
31. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економії в Україні посткризового періоду. Спільне, 2018. URL:

<https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhimzhorstkoyi-ekonomiyi/>

(дата звернення: 19.11.2021)

32. Дорошенко М. І. Термінологічний словник. «Загальна психологія», «вікова психологія», «педагогічна психологія», «методика викладання психології». Бердянськ: БДПУ, 2016. 183 с.

33. Дружинин В. Н. Психология семьи. 2000. 208 с.

34. Дьоміна Г. А. Психолого-педагогічний розвиток особистості майбутнього сім'янина: методичні рекомендації для роботи практичних психологів. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 70 с.

35. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1976. 176 с.

36. Журавльова Л. П. Чинники психологічної готовності до сімейного життя в юнацькому віці. *Вісник Київського інституту бізнесу і технологій*. 2020. № 1 (43). С. 20–25. URL: <https://doi.org/10.37203/kibit.2020.43.03>

37. Ейдеміллер Е. Г., Юстицкис В. В. Психологія та психотерапія сім'ї. СПб., 2011. 656 с.

38. Каткова Т. А., Ілляшенко О. М. Психологічні особливості гендернорольової поведінки чоловіків та жінок з різними типами ставлення до сім'ї. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2016. Вип. 4 (42). С. 74–81. URL: <http://psysocwork.onu.edu.ua/article/viewFile/134720/131396> (дата звернення: 02.01.2022)

39. Кікінежді О. М. Ідентифікація як соціально-психологічний механізм диференціації статевої свідомості. *Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 1999. С. 47–48.

40. Корольчук М. С. Психологія сімейних взаємин. Навч. посібник. Київ: Ніка-Центр, 2010. 280 с.

41. Короткий психологічний словник : словник / В. В. Абраменкова; сост. Л. А Карпенко під ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. 1985. 430 с.
42. Костюк С. Й., Митрюк В. Ю. Специфіка підготовки молоді до шлюбу та сімейного життя. *Вісник Національного університету оборони України*. Випуск 1 (49). 2018. С. 50–59.
43. Костюк Г. С. Вопросы психологии мышления. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1959. Т. 1. С. 357–440.
44. Кругова С. С. Ретроспектива становлення рівності прав і свобод жінок та чоловіків у світі та на території України. *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень*. 2019. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/6/3.pdf> (дата звернення: 23.05.2022)
45. Левицька Т. Л., Потапчук Є. М. Створення студентською молоддю стабільної сім'ї: реалії та проблеми. Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 6–7 червня 2008 р. Київ: КНУКіМ, 2008. С. 380–384.
46. Мазурик І. О. Гендерні особливості рольових очікувань молоді стосовно майбутнього партнера у шлюбі молоді. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної освіти*. 2013. Випуск 1 (11). URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Mazurik.pdf
47. Менджул М. В. Принцип рівності та право на шлюб. *Конституційно-правові академічні студії*. № 1/2019. С. 15–20.
48. Методика «Рольові очікування і притязання в браку» (О. Волковой). URL: <https://studfile.net/preview/7336376/page:2/>
49. Михайленко О. В. Цінність сім'ї в українському суспільстві як основний соціальний пріоритет держави. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Сер.: Державне управління. 2014. № 15, Вип. 291. С. 181.

50. Мотивы вступления в брак (Голод С. И.). URL: https://studref.com/686605/filosofiya/motivy_vstupleniya_brak (дата звернення: 01.05.2022)
51. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 235 с.
52. Основи теорії гендеру: навч. посібник. Київ: «К.І.С.», 2004. 481 с.
53. Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми. *Український науковий журнал*. № 4 2011. URL: <http://socialscience.com.ua/article/657> (дата звернення: 01.05.2022)
54. Психологічний словник / За ред. В. В. Давидова та ін. М.: Педагогіка, 2006. 587 с.
55. Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя: довідник сімейного психолога. Хмельницький: Видавництво «Polylux design & print», 2021. 52 с.
56. Потемкина К. В., Шестеро Ю. В. Психологическая готовность к семейной жизни юношей и девушек студенческого возраста. *Научнометодический электронный журнал «Концепт»*. 2017. Т. 12. С. 38–44. URL: <http://e-koncept.ru/2017/770220.htm>
57. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
58. Психодиагностические методики изучения гендерных особенностей личности: метод. рекомендации для студентов, обуч. по специальностям 1-86 01 01 «Социальная работа (по направлениям)» и 1-23 01 04 «Психология» / сост. Е. Д. Беспанская-Павленко. Минск: БГУ, 2013.
59. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

60. Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України. *Право України*. 2002. № 4. С. 104–108.
61. Самотаєва Е. О. Уявлення молоді про сімейне життя в ракурсі проблеми підготовки до шлюбу. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 25. С. 449–453.
62. Сергієні О. В., Іваненко Н.Л. Гендерні особливості очікувань подружжя від шлюбних відносин. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/SCIENCE-INNOVATIONS-AND-EDUCATION-PROBLEMS-AND-PROSPECTS-9-11.03.22.pdf#page=192> (дата звернення: 15.06.2021)
63. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 13.01.2022)
64. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 квітня 2018 р., м. Київ). Київ, 2018. 180 с.
65. Сидоренко А. В. Структурні компоненти психологічної готовності молоді до сімейних стосунків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 1(30). С. 343–349.
66. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
67. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. 2018. 59 с. URL: <https://cutt.ly/6fmlWrn> (дата звернення: 07.09.2020)
68. Скорик М. М. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: “К.І.С.”, 2004. 536 с.
69. Словник гендерних термінів присвячений основній термінології в галузі гендеру та фемінізму. URL: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-demokratiya.html> (дата звернення: 24.01.2022)
70. Словник психологічних термінів. URL: <http://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/> (дата звернення: 12.05.2022)

71. Тест-карта оценки готовности к семейной жизни И. Юнда. URL: <http://psihdocs.ru/yakov-levovich-kolominskij-osnovi-psihologii.html?page=38>
72. Ткаліч М. Г. Жіночі гендерні ролі. Рольові моделі та норми. Соціальна психологія. Збірник наукових публікацій. 2011. № 6. 167 с.
73. Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього: зб. матеріалів XXII Всеукр. наук. конф. викл., молодих науковців і студентів (м. Харків, 1 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2020. 412 с.
74. Федоренко Р. П. Психологія молодії сім'ї та сімейна криза: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.
75. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с
76. Фонгольдт Крістль Рут. Гендер чи стать? Гендерний мейнстримінг та гендерні студії. URL: <http://catholicnews.org.ua/gender-chi-statgenderniy-meynstriming-ta-genderni-studiyi>
77. Хомич Г. О., Ткач Р. О. Основи психологічного консультування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 152 с.
78. Чхаїдзе А. О. Взаємозв'язок особистісної зрілості з мотивацією створення шлюбу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3(32). С. 298–302.
79. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. Київ: АДЕФ-Україна, 2008. 256 с. URL: <https://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf> (дата звернення: 20.09.2021)
80. Щотка О. П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 358 с.
81. DeWall, Deborah Ann Baker. Family relationships and college adjustment of first-generation college students. Retrospective Theses and Dissertations. URL: <http://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2230&context=rtd> (дата звернення: 18.07.2021)

82. Krista Anders. Stress and family relationships among college students. 39-th annual Western Pennsylvania undergraduate psychology conference. URL: <http://www.drspg.com/research/2011/stressfamily.pdf>. (дата звернення: 18.07.2021)

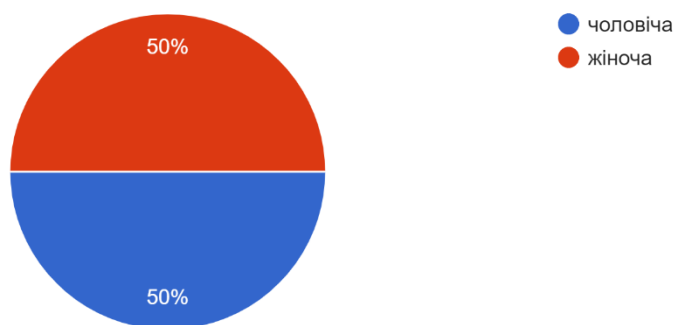
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета «Шлюб очима сучасної молоді». Результати

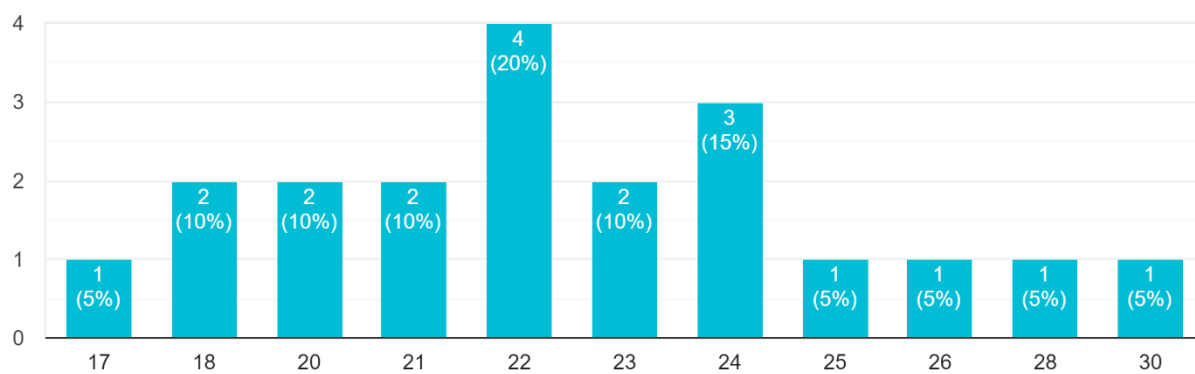
Ваша стать

40 відповідей

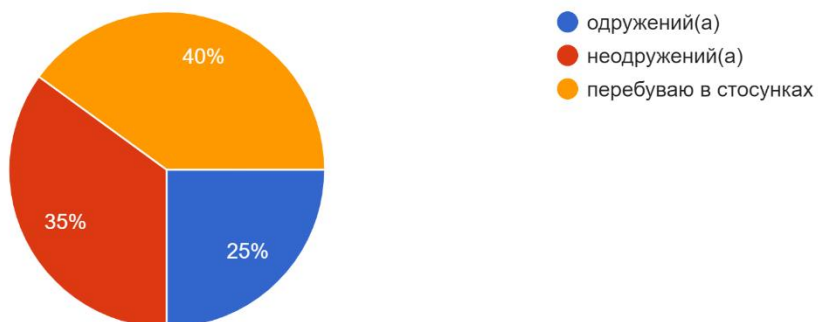
Ваш вік

20 відповідей

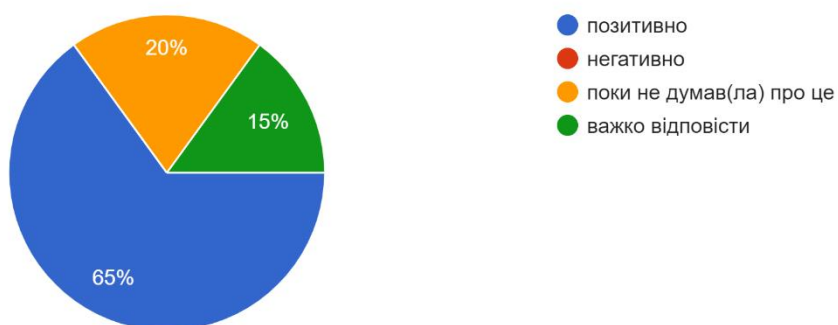
Сімейний стан

20 відповідей

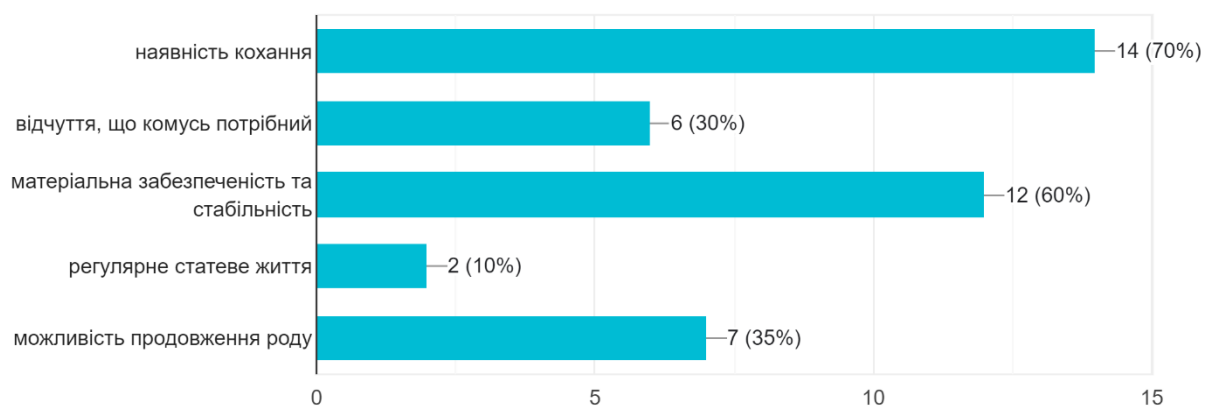
1. Як ви ставитеся до шлюбу?

20 відповідей

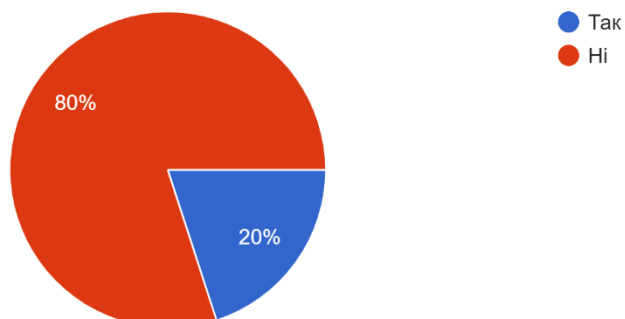
2. У чому основна цінність шлюбу?

20 відповідей

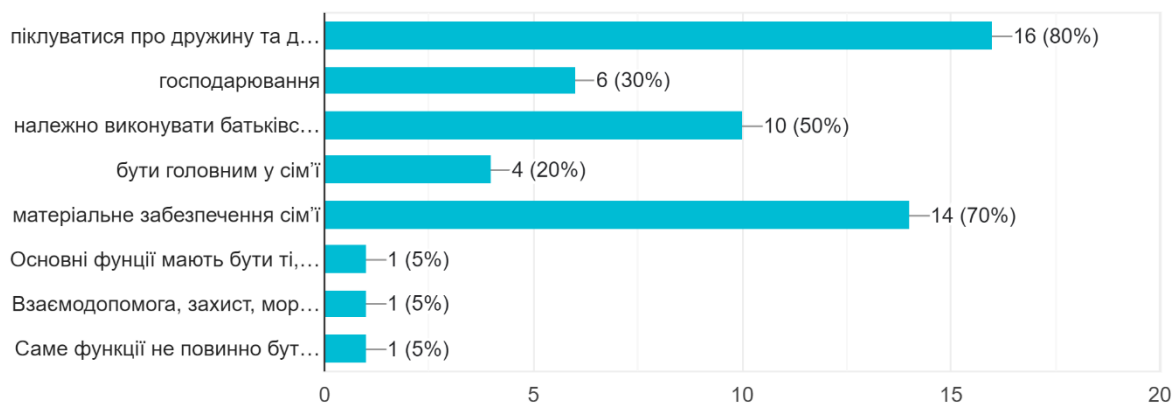
3. Чи є для вас взірцем сімейне життя ваших батьків?

20 відповідей

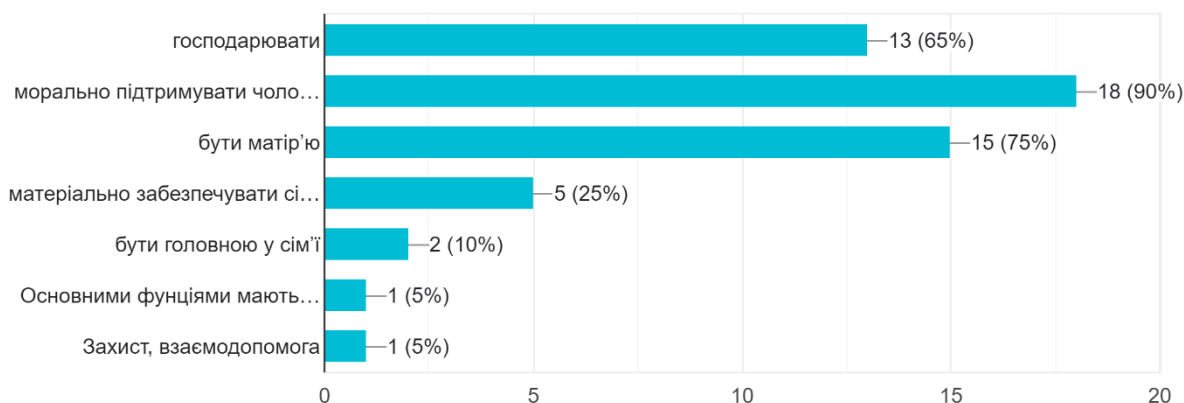
4. Які на вашу думку основні функції в сім'ї чоловіка?

20 відповідей

5. Які на вашу думку основні функції в сім'ї жінки ?

20 відповідей

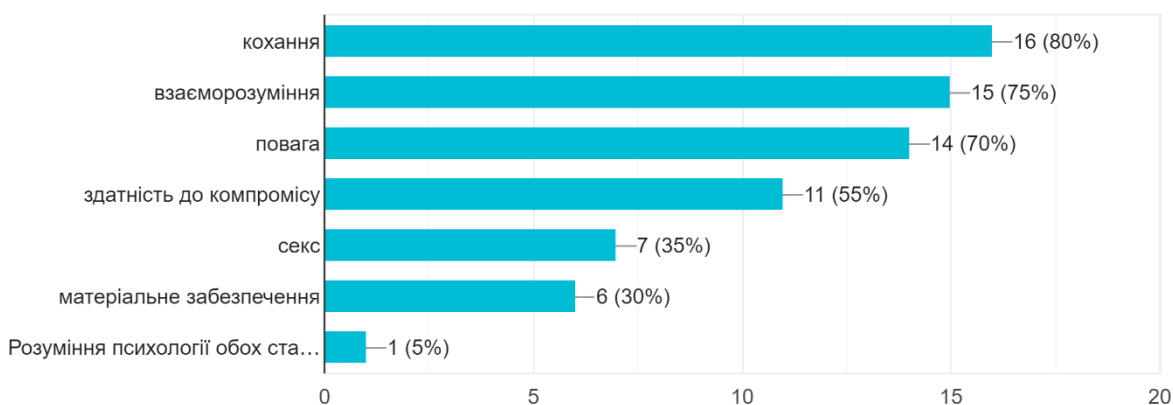
6. Хто, на Вашу думку, повинен бути лідером сім'ї (у подружніх стосунках) ?

20 відповідей

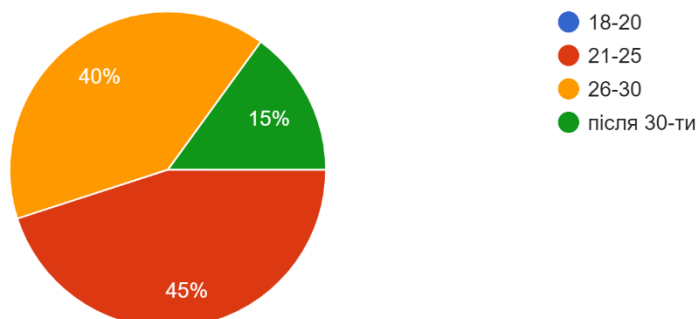
7. Головні умови для організації сімейного життя :

20 відповідей

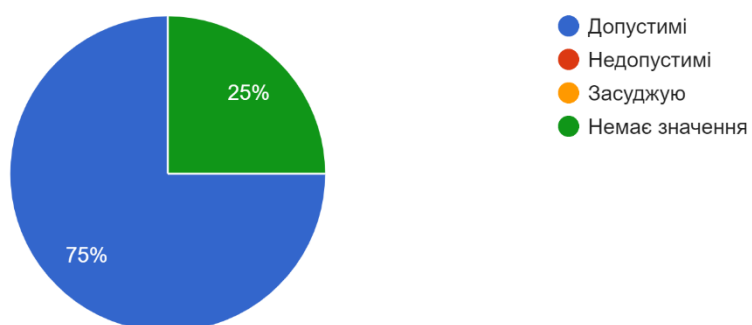
8. В якому віці, на Вашу думку, варто вступати в шлюб та створювати сім'ю?

20 відповідей

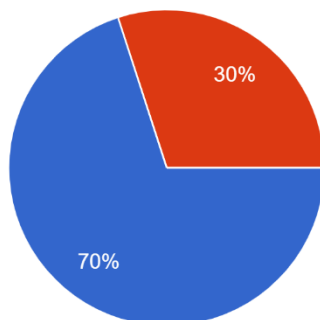
9. Як Ви ставитесь до дошлюбних сексуальних відносин?

20 відповідей

10. На Вашу думку, дошлюбний сексуальний досвід впливає на подружнє життя?

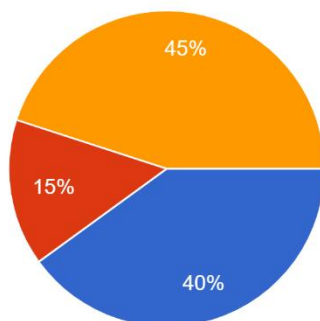
20 відповідей

- так, це є необхідним з майбутнім партнером, для формування у подальшому більш гармонійних подружніх стосунків
- це не є необхідним і ніяк не впливає на майбутнє подружжя

11. Як ви вважаєте, чи готові Ви на даний час до сімейного життя?

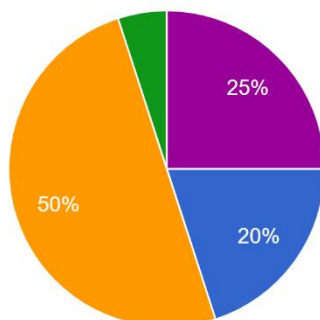
20 відповідей

- Так, я готовий
- Ні, я ще не готовий
- Я сумніваюся, але вважаю що справлюся

12. Виберіть твердження, яке вам імпонує:

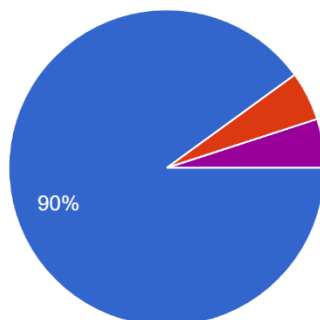
20 відповідей

- Я одружусь тоді, коли прийде час
- Вступлю у шлюб тому, що так роблять всі
- Одружусь лише з коханою людиною
- Взагалі не планую одружуватись
- Спершу кар'єра, а потім сім'я

13. Чого Ви чекаєте від майбутнього шлюбу?

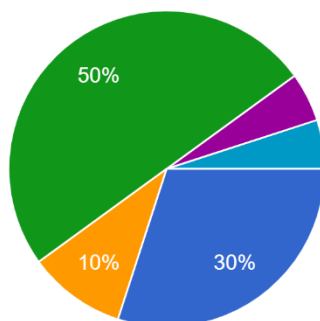
20 відповідей

- Взаємного кохання, сімейного тепла, стійкості почуттів
- Вирішення квартирної питання, матеріального благополуччя
- Лише одного – вирватися із стану самотності
- Змінити соціальний статус
- Розвиток особистості чоловіка, жінки і дітей

14. Умови які на вашу думку є необхідними для щасливого сімейного життя:

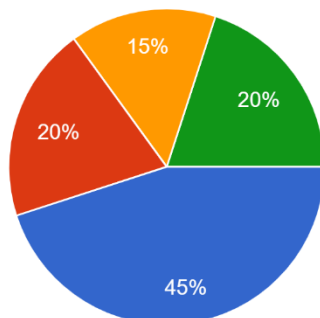
20 відповідей

- Взаємне кохання
- Рівноправний розподіл домашніх обов'язків
- Матеріальний добробут
- Наявність спільних інтересів та поглядів
- Всі умови більшою, або меншою мірою є необхідними
- Поєднання всього перерахованого; і розум обох партнерів

15. Чи варто поспішати з народженням дітей у шлюбі?

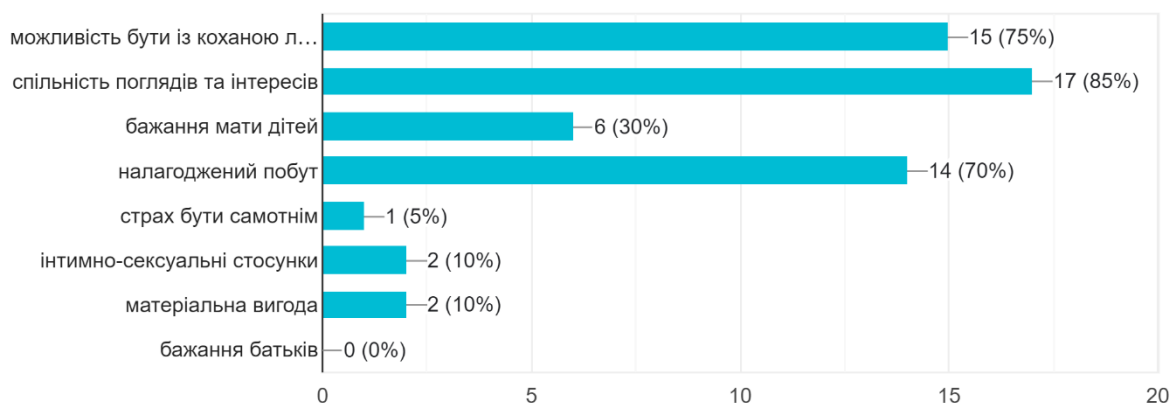
20 відповідей

- Ні, спочатку треба пожити для себе
- Ні, спочатку треба зробити кар'єру
- Я вважаю, що сім'я без дітей не сім'я, тому з появою дітей не слід зволікати
- Для мене це не має значення

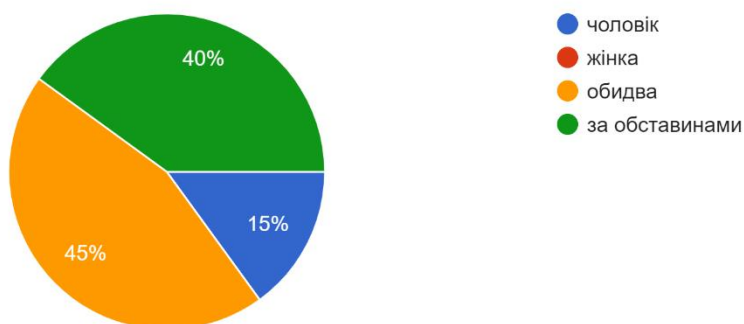
16. Які мотиви, на вашу думку, повинні домінувати при вступі у шлюб?

20 відповідей

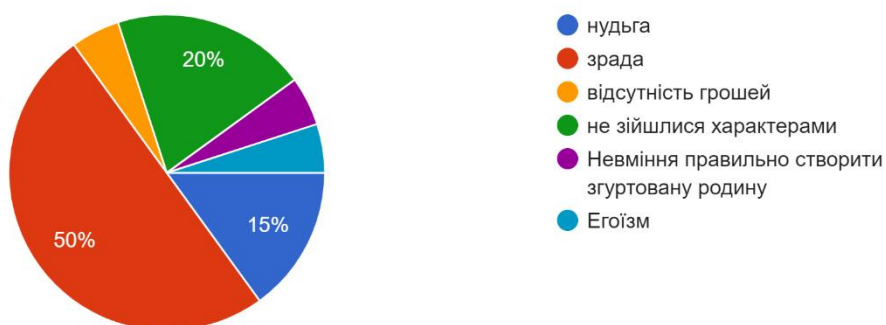
17. Хто в родині повинен заробляти гроші?

20 відповідей

18. Через що може розпастися сім'я?

20 відповідей

20. Якою мірою Ви згодні з такими твердженнями? (Повністю згідний, Згідний, Важко сказати, Не згідний, Зовсім не згідний).

